

BUKS – Tidsskrift for Børne- og Ungdomskultur

Nr. 61 2016 • Årgang 33 • ISSN 0907-6581 • www.buks.dk

Anita Grünbaum og Kent Hägglund

Nordic Survey-answer: Swedish report 10.04.2015

Drama Boreale 3-7 augusti 2015 Silkeborg, Danmark

SVENSK RAPPORT 2015-04-10 (slutversion) – Svar på John Andreasens enquete 2015

Kontaktpersoner/informanter:

Anita Grünbaum, Dragarbacken 4, 811 36 Sandviken. Tel. 026-253060, 070-5236816. E-post: anita.grunbaum@telia.com www.anitagrunbaum.se
Kent Hägglund, Skönviksvägen 250, 122 42 Enskede. Tel. 08-911459.

Kommentar: I denna rapport används dramapedagogik som övergripande begrepp, vilket inkluderar drama och teater i pedagogiska sammanhang, skapande dramatik och pedagogiskt drama. Vi bortser från den diskussion som finns om skillnader mellan dramapedagog eller teaterpedagog, dramalärare eller teaterlärare och använder yrkesbeteckningarna som likvärdiga.

Sida 1-9: Historik

Svensk dramapedagogisk historia

Den äldsta bevarade dramatiska texten på svenska var avsedd för skolbruk. Den heter *Tobie Comedia*, trycktes år 1550 och var skriven – eller översatt – av Olaus Petri. Hans bror Laurentius Petri var ärkebiskop i Uppsala och skrev dialoger för studenterna där. I dessa argumenterades för att mässan skulle hållas på svenska och andra protestantiska hjärtefrågor. Bröderna Petri hade studerat i Wittenberg, där de hade påverkats av Philip Melanchton, som i sin skolordning för Sachsen 1528 förespråkade dramatisering. Sveriges första skolordning kom 1561 och byggde på Melanchtons texter. Här stod att eleverna ska recitera Terentius, Plautus och andra antika dialoger. I Johan III:s kyrkoordning 1575 slogs fast att det var lämpligt att:

... djäknar och unga personer sig undertiden öva med spelande uti Comedier och Tragedier, både på latin och svenska, på det att de som spela och de som skåda måge taga därav undervisning och rättelse.

De få skolpjäser som finns bevarade från sent 1500-tal och tidigt 1600-tal är enkla dramatiseringar av bibliska berättelser. Johannes Messenius var historieprofessor vid Uppsala universitet. 1611 började han skriva en serie dramer med motiv från Sveriges historia. Bara fyra (av planerade 50) hann bli klara innan han 1614 fängslades, misstänkt för stämplingar med polska katoliker. Men hans pjäser spelades av studenterna och andra inspirerades att skriva fler historiedramer.

Före 1640 har teaterhistoriker inte annat än skolteater att forska på i Sverige. Därefter börjar det komma hovteater och professionella trupper och sådant har ansetts intressantare att beforska än det som gjordes i undervisningen. Därför finns inte så mycket fakta framtagna om dramatisk pedagogik de närmsta 200 åren.

1735 förbjöd dock konsistoriet i Stockholm en skola att spela en pjäs med bibliska motiv. 1774 blev en lärare avskedad för att ha låtit elever spela två pjäser av Molière. Det publicerades också en del texter som debatterade huruvida det var nyttigt eller skadligt för elever att spela teater. Minst 28 pjäser avsedda att spelas av barn trycktes 1770-1820. Detta visar att det förekom dramatiska aktiviteter i skolorna. De användes i språk- och historieundervisningen och även för att träna eleverna i att framträda inför andra. Och det skedde inte bara i skolor. I högre klasser undervisades många barn i hemmet av privatlärare. På slott och herrgårdar fanns väl utrustade teaterlokaler. Dessa användes i de vuxnas sällskapsliv och kunde också brukas i undervisningen.

Från mitten av 1800-talet finns flera belägg för teater i skolor. Den finlandssvenske författaren Zacharias Topelius skrev många pjäser för skolbruk. De användes flitigt här. Från flickskolan Zanderska pensionen finns från 1860-talet och 1880-talet berättelser om hur eleverna både fick spela klassisk dramatik och pjäser de skrivit själva. Sveriges första folkhögskola Hvilan grundades 1868. Där använde man rollspel för att lära eleverna hur kommunal och statlig förvaltning fungerar.

Barnets århundrade

Ellen Key var lärare på Whitlockska skolan i 20 år. Från 1890-talet finns en berättelse om hur hon förberedde ett studiebesök på riksdagen genom att låta en klass rollspela en debatt om nykterhetsfrågan. Från 1900-talets första decennier finns belagt att elever på Whitlockska fick leka atensk folkförsamling, när de läste antikens historia, och spela pjäser om Wilhelm Tell och Alfred den Store, när de studerade medeltiden.

Sådana dramatiska aktiviteter sågs inte bara som viktiga för att fördjupa historiekunskaperna, de gav också träning i att tala högt och tydligt. Viktigast var dock att eleverna under teaterarbetet ”lärde sig förstå och värdera varandra, att vara hjälpsam och påpasslig, att tänka ut praktiska anordningar.” 1918 framförde skolans elever en stor föreställning om *Kvinnor genom seklen – alltifrån Ura-Kaipas fjättrade döttrar till vår tids käcka studentska*.

Teater och dramatisering hade en än viktigare roll på flickskolan Tyringe Helpension (1909-1936). År 1925 höll dess grundare och föreståndarinna Ester Boman en föreläsning för Modersmålläraernas förening. Där särskilde hon två former av teater på sin skola. Dels vardagsmat i teaterarbete, som när en klass spelar små pjäser på främmande språk eller dramatiserar en detalj ur historiekursen, dels teater som laborationsmetod i de humanistiska ämnena. I kemi och fysik hanterar man kolvar och tillverkar preparat, i de humanistiska ämnena kan man med teater som metod laborera med tankar, känslor, gester och röster.

Eleverna på Tyringe Helpension spelade klassisk och modern dramatik, de producerade varje läsår ett spex där de skojade med lärarna. Dessa gjorde ofta spex där de skämtade med eleverna. Adventsspel hörde också till skolans traditioner. 1923 och 1934 deltog alla elever i stora rollspel där man inför besökande föräldrar återskapade antikens Aten, respektive en medeltida svensk stad.

Whitlockska skolan och Tyringe Helpension var båda produkter av och medagerande i den reformpedagogiska rörelsen som växte fram i många länder i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. En del forskare menar att Sverige här bara var ett mottagarland av impulser från Tyskland, England och USA, men det stämmer inte. Visserligen påverkades en pedagog som Ester Bohman av sådant hon såg på sina många studieresor utomlands. Men Ellen Keys bok *Barnets århundrade* (1900) var en ledstjärna för pedagoger i många länder. Och en skola som Tyringe Helpension tog ofta emot besökare från andra länder.

Reformpedagogerna satte barns naturliga lärande i centrum. Undervisningen skulle anpassas efter barnens behov och förutsättningar, inte tvärtom. Det ledde bl.a. till att leken och praktisk-estetiska ämnen uppvärderades. Även Göteborgs högre samskola grundad 1901, Olofsskolan i Stockholm (1927-1941) och folkskolorna i Helsingborg hörde till reformpedagogerna. 1932 gav Ester Boman ut boken *Uppfostran genom undervisning. Två decenniers försöksarbete på Helpension Tyringe, Hindås*. I den ägnades ett 40-tal sidor åt teaterverksamheten. Kretsen kring Olofsskolan publicerade 1941 *Barn i skapande verksamhet* som innehöll ett kapitel på 20 sidor om hur man integrerar teater i undervisningen. Det var skrivet av läraren Gun Nihlén.

Den österrikiska pedagogen och psykologen Elsa Köhler var långa tider verksam i Sverige på 1920- och 1930-talen. Hon drev bland annat projekt med folkskollärare i Varberg och Göteborg och föreläste för blivande barnträdgårdslärarinnor på Fröbelinstitutet Norrköping. Dramatisering hade stor betydelse som metod i hennes aktivitetspedagogik. Bland annat betonade hon att det var ett bra sätt att få barn ”att träda ut ur sig själva” och leva sig in i stämningar från gången tid.

Den ryske socialdemokraten Matvey Schichkin hade på 1910-talet som amatör arbetat med den nydanande teaterpedagogen Konstantin Stanislavskij. I början av 1920-talet utvisades Schichkin tillsammans med ett par hundra socialdemokrater från Sovjetunionen. Via Berlin hamnade han i Stockholm och efter några år som affärsman startade han 1929 en livlig amatörteaterverksamhet. I den ingick kurser för amatörteaterledare, bland annat samarbetade han med Unga Örnar och Hyresgästföreningen. Men Schichkin hade också kurser för lärare och 1933 startade han barngruppen Kottarna. Han byggde en barnteater i Bromma där Kottarna fick mycket uppmärksamhet för sina livfulla föreställningar. 1939 slutade han med teater och flyttade ut på landet för att bli bonde. Han skrev bara en åttasidig broschyrtext om sin pedagogik.

Inga Olsson som började hos Schichkin som elev 1930 tog över ledningen av Kottarna 1939. På 1940- och 1950-talen drev hon teaterverksamhet för barn i flera stadsdelar i Stockholm med ekono-

miskt stöd från Stockholms stad. Som Inga Tobiasson gjorde hon också radio och TV-program. Barnteatergrupper ledde hon ända in på 2000-talet men inte heller hon skrev någon handbok. Det gjorde däremot folkskolelärarinnan Annie Hammarstrand. Hon hade samarbetat med både Elsa Köhler och Matvey Schischkin. 1944 gav hon ut boken *Barn dramatiserar lärostoffet*. I den beskriver hon en rad olika metoder som man kan använda i skolarbetet.

1943-46 utkom *Pedagogisk Psykologisk Uppslagsbok* i fyra band. I del 1 hade Helsingborgsrektorn och reformpedagogen Arvid Gierow skrivit en lång artikel om ”Dramatisering i undervisningen”. Han började med antiken, fortsatte med medeltiden och tog även upp Olaus Petri och det tidiga skoldramat. Han nämnde Elsa Köhler och hade med bilder på barn som spelade teater i Helsingborgs folkskolor och på Olofsskolan. Däremot tog han varken upp Tyringe Helpension eller Whitlockska skolan. Kanske var dessa flickskolor ett okänt område för folkskolemannen Gierow.

1946 tillsatte regeringen en skolkommision. Dess arbete lade grunden för 1960-talets stora reformer inom grundskola och gymnasium. Kommissionen begärde in exempel på framgångsrik försöksverksamhet från Sveriges alla lärare och fick in hela 850 redogörelser. Så många av dessa handlade om dramatisering i undervisningen att kommissionen nämnde detta särskilt i sin slutrapport 1948. Under 1950-talet blev det också organiserad försöksverksamhet med drama i många skolor. Ledande inom den var Ingegerd Aschan i Västerås, Arne Lydén i Nyköping, Margareta Söderwall i Umeå och Margit Björkquist på Sofia Flickskola i Stockholm.

På den sistnämnda skolan var Elsa Olenius inblandad som sakkunnig. Hon hade redan i slutet av 1930-talet som barnbibliotekarie låtit barn arbeta med enkla lekar och dramatiseringar. 1942 fick hon ta över en liten teaterlokal bredvid barnbiblioteket i Medborgarhuset på Södermalm och verksamheten växte. Hon var en överdängare på att få politiker och andra beslutsfattare att förstå hur viktigt det var med teater, böcker och annan kultur för och med barn. Hon var också verksam som förlagsredaktör och kritiker. Genom det fick hon kontakt med den nya lovande författaren Astrid Lindgren och fick henne att skriva pjäser för barn – och ungdomsgrupper.

Elsa Olenius hade inte så stora teaterkunskaper. Men redan från starten hade hon en mycket kunnig medarbetare: Brita Enberg, som hade gått på Whitlockska skolan och 1918 där medverkat i *Kvinnor genom seklen*. På 1950-talet, när barnbibliotekets verksamhet växte värvade Olenius fler teaterkunniga ledare. 1955 beslutade stadsfullmäktige att teatrar av samma typ som den på Medborgarhuset skulle inrättas i många stadsdelar. Verksamheten lades under Barnavårdsnämnden och fick den officiella beteckningen Stockholms stads barn- och ungdomsteater. Men man ville också ha ett namn som barnen skulle kunna använda. Teckningsläraren och teaterpedagogen Bo Söderberg föreslog Vår Teater och så blev det. Den första pedagogkursen hölls redan hösten 1955.

1956 bildades Barnteaterledarföreningen, där nästan alla som arbetade inom Vår Teater var medlemmar. Inom den diskuterade man pedagogik, arbetsfördelning och teaterkonst. Efter några år skrev föreningen till Barnavårdsnämnden och föreslog att den skulle inrätta en konsulenttjänst med övergripande ansvar för hela Vår Teater. Elsa Olenius utsågs 1958 till barnteaterkonsulent.

1956 kom också en andra upplaga av *Psykologisk Pedagogisk Uppslagsbok*. Arvid Gierows text hade bytts ut mot en mycket kortare skriven av Roine Rydman Olsson. Hon tog inte upp någonting om historien, utan berörde enbart dramatisering i samtida klassrum som något som berikade kunskapslivet och känslolivet samt tränade barnen i självdisciplin.

Följande år gav Elsa Olenius ut boken *Barnteater*. Den baserades på verksamheten på Vår Teater och beskrev på ett lättillgängligt sätt hur man skapar teaterföreställningar med barn och ungdomar. Den var konventionell i sin syn på teater och snuddade knappt vid att dramatisk verksamhet kunde ha en vidare pedagogisk funktion. Texten var illustrerad av Gunnel Johannesson som var barnteaterledare. Ingenstans angavs att hon också hade skrivit ett par av kapitlen.

1961 gick Elsa Olenius i pension men hon fortsatte att undervisa på Vår Teaters ledarutbildningar och på andra håll i Sverige, Norge och Danmark. Ny konsulent och ledare för Vår Teater blev Dan Lipschütz, som vid mitten av 1950-talet hade arbetat med dramatisk verksamhet på fängelset Långholmen i Stockholm. Därefter hade han vistats fem år i USA, studerat vid Midwestern University och kommit i kontakt med de dramatiska pedagogerna Winifred Ward och Isabel Burger (den senare hade även Elsa Olenius påverkats av). Han hade även arbetat med drama inom socialt arbete.

Dan Lipschütz försökte förnya verksamheten inom Vår Teater. Han tog in unga experimentglada regissörer som gästlärare på ledarkurserna. Dessutom betonade han de pedagogiska och sociala inslagen i verksamheten samt framhöll att processen var minst lika viktig som slutresultatet. Det här

var framgångsrikt men en del teaterledare kände sig oroade av dessa nymodigheter. Några hävdade att Lipschütz betoning av gruppdynamik kunde föra verksamheten farligt nära det terapeutiska. Deras försök att få bort konsumenten fick stöd från Elsa Olenius.

Resultatet blev att Dan Lipschütz i april 1966 lämnade Vår Teater. Han efterträddes av teaterföreståndaren och f.d. skådespelaren Rune Eklund. Denna fortsatte i stort sett förnyelsearbetet och slutade att använda Olenius som kursledare. Under 1960-talet startades barnteatrar av samma modell som Vår Teater i några av Stockholms kranskommuner: Tyresö, Sundbyberg och Lidingö. Av dem har endast Sagateatern på Lidingö överlevt. Vår Teater och Elsa Olenius inspirerade också kommuner i andra delar av landet att satsa på barnteater, t.ex. Örebro, där Emmi Nilsson byggde upp och utvecklade barnteatern.

Inspiratörer

Ett halvdussin ledare följde Dan Lipschütz när han 1966 lämnade Vår Teater, bland dessa var Gunnel Johannesson. Under ledning av Lipschütz utvecklade de något som kom att kallas Korda-pedagogik eller Dynamisk Pedagogik. Gruppen fortsatte att arbeta tillsammans med lärarkurser och ledarutbildningar inom ramen för Korda-Institutet. Lipschütz skrev ett par handböcker, *Dynamisk pedagogik* (1971) och *Samspel i grupp* (1976), som fick stor spridning. Gunnel Johannesson författade tillsammans med Fiddeli Persson *Mötas i grupp* (1978). Birgit Öhrn hade som tonåring varit med i Kottarna. Som vuxen hade hon blivit Vår Teater-pedagog och Korda-pedagog. I likhet med många andra därifrån arbetade hon även på förskollärarytutbildning. Hon skrev två böcker *Drama i växande cirklar* (1978) och *Mera drama i förskolan* (1986).

En annan flitig skribent var Lennart Wiechel. Han startade en dockteaterklubb 1949, skrev egna pjäser och spelade i dem samt förmedlade sitt kunnande i *Dockteater* (1951). Stockholm hade 1957-61 landets genom tiderna enda renodlade teaterfolkhögskola med Wiechel som rektor. Så småningom blev han docent vid Lärarhögskolan i Malmö. Han kom ut med hela fem böcker under perioden 1966-1983. Däribland doktorsavhandlingen *Roller och rollspel* (Universitetet i Lund 1976). *Pedagogiskt drama – en väg till social kunskapsbildning* utkom 1983, där han liksom i många andra sammanhang agiterade för att dramapedagoger måste dokumentera och forska. Han intresserade sig för allt, från problem och möjligheter inom den yrkesmässiga utbildningen av skådespelare, till dockspel, amatörteatern, pedagogiskt drama, gruppdynamik och forskning.

Läroplanen för grundskolan 1962 slog fast att fritt skapande dramatik borde ägnas stor uppmärksamhet under hela skoltiden. Det fanns inga bindande föreskrifter för hur detta skulle genomföras. Under 1960- och 1970-talet etablerades dock pedagogiskt drama som ämne på utbildningarna för förskollärare, barnskötare och fritidspedagoger. Karin Dahl på Skolöverstyrelsen organiserade under samma period sommarkurser i drama för lärare. Så småningom kom det också in på grundskollärarytutbildningen men med mycket begränsat timtal. År 1971 startade yrkesinriktade utbildningar i drama(tik) vid Lunds, Göteborgs, Uppsala och Umeå universitet samt vid Stockholms högskola. Först omfattade den bara en termin men 1973 utökades den till två och 1977 till tre terminer. Kurserna fick stor betydelse för att bredda intresset för drama och ge många lärare mod och kunskap att föra in drama i undervisningen. För några blev det starten till arbete som dramapedagog. Dessa kurser utvecklades successivt under 1980-talet.

Fria teatergrupper och amatörteater

Under slutet av 1960-talet kom det ett nytt fenomen i det svenska kulturlivet, fria teatergrupper. De försökte bryta nya vägar utanför de traditionella institutionsteatrarna och experimenterade med både form och innehåll. Inte så sällan menade man att den traditionella skådespelarutbildningen var otillräcklig för den teater man ville skapa. Därför utformade de egna träningsprogram som man frikostigt delade med sig av på kurser och workshops.

En sådan grupp var Narrens Verkstad, ett brokigt kollektiv som hade en fast kärna men där många människor var medlemmar under korta perioder. Än fler deltog i gruppens öppna verkstad. Sitt träningsprogram hämtade man framför allt från nordamerikansk gruppteater – som i sin tur var influerad av den polske teatermannen Jerzy Grotowski. Maud Backéus tillhörde de äldre i Narrens kärna. Hon hade gått elevskolan vid Göteborgs stadsteater kring 1950, arbetat som skådespelare och varit aktiv inom amatörteatern i slutet av 1950- och början av 1960-talen. 1971 skrev hon *Narrenövningar, för teatergrupper och andra skapande kollektiv*. Genom åren arbetade hon som skåde-

spelare, regissör och pedagog på olika håll, bl.a. på yrkesinriktade dramatikkursen i Uppsala. *När Erik bär förklä är han Anders* kom ut 2009. I den ställer hon sina erfarenheter från olika dramatiska verksamhetsområden mot varandra.

Friteatern påminde på många sätt om Narrens Verkstad. Men här kom influenserna direkt från Grotowski. Gruppens ledare Martha Vestin hade jobbat med honom. Även hon har genom åren fungerat som pedagog i många sammanhang, inte minst vad gäller regi. Boken *Teater. Skapande dramatik* skrev hon tillsammans med Bengt Pålsson 1973. I den bidrog bl.a. Dan Lipschütz och Rune Eklund med metodpresentationer. *Teater. Skapande dramatik* gavs ut av Brevskolan. Det är symptomatiskt. Olika studieförbund betydde mycket för spridningen och utvecklingen av drama.

Svea Hallin var en nyckelperson i den dramaledarutbildning som först drevs av NBV och senare Vuxenskolan. Nästan alla studieförbund ordnade kurser för intresserade. Amatörteatern hämtade också inspiration och metoder från 'skapande dramatik'. Amatörteaterns Riksförbund (ATR) startade formellt 1977 och Sveriges Arbetarteaterförbund (ATF) 1988. Martha Vestin bidrog tillsammans med medlemmarna i Friteatern till att förnya och vitalisera amatörteatern genom många kurser och utbildningsdagar över hela landet. År 2006 kom Vestins handbok *Regi, kreativitet och ledarskap*. Då var hon sedan många år professor på Dramatiska Institutet.

Dramapedagogutbildning

Svenska Teaterförbundet, som organiserade barnteaterledarna på Vår Teater, hävdade att Vår Teaters utbildning var alltför kort för att man fackligt skulle kunna agera för höjda löner. Maud Backéus, Barbro Frambäck, Riksteaterns barnteaterkonsulent och Siv Nilsson, föreståndare för Högdalens Vår Teater hade året före fått i uppdrag av Teaterförbundet att göra en utredning om en längre utbildning. Deras förslag om en ettårig dramapedagogutbildning förlagd till folkhögskolor geografiskt spridda i landet presenterades under en stor sommarkonferens på Vår Teater 1973. Västerbergs, Ljungskile och Kalix folkhögskolor startade 1974 enligt förslaget och utbildningen förlängdes redan 1976 till två år.

Den nordiska kurs för utbildare inom teater och drama som genomfördes 1972-73 på Nordiska folkhögskolan i Kungälv kom att få stor betydelse för utformningen av dramapedagogutbildningen. Kursen initierades och leddes av Svend Möller Nicolaisen, dansk folkbildare anställd vid Undervisningsministeriet i Köpenhamn. Medlärare var David Keir Wright, dramalärare på seminariet i Hilleröd och Inger Johnsson, driftig konsulent med uppdrag att utveckla kulturverksamheten på fritidsgårdarna i Göteborg. Hon var förskollärare i botten och hade byggt upp Göteborgs Amatörteater. Kursen beskrivs i rapportboken *Experiment med Upplevelsens pedagogik, konstruktiv gruppsamvaro och kollektivt skapande* (1975). Inger Johnsson blev huvudlärare för dramapedagogutbildningen på Ljungskile folkhögskola och Anita Grünbaum, deltagare i Kungälvkursen, huvudlärare på Västerbergs folkhögskola. Huvudtankarna i ledarutbildningen och i upplevelsens pedagogik förmedlades till Wilhelm Holgers, ansvarig för dramapedagogutbildningen i Kalix. Riksteaterns barnteaterkonsulent Barbro Frambäck stöttade aktivt utvecklingen av utbildningen. I sann 70-talsanda möttes studerande och lärare regelbundet för att tillsammans analysera, utvärdera och gemensamt förbättra utbildningen. Representant från Teaterförbundet bidrog med fackliga synpunkter. Dramapedagogutbildningen växte fram i den anda som formulerades i ny statlig kulturpolitik (1974) och med förutsättningarna på arbetsmarknaden i åtanke.

Fackligt arbete och konflikter

Beteckningen *dramapedagog* etablerades officiellt hösten 1973. Avdelningen för barn- och ungdomsteaterpedagoger inom Svenska Teaterförbundet hade länge dominerats av dem som arbetade inom Vår Teater. Nu hade allt fler pedagoger som arbetade med drama inom utbildningar, terapi, amatörteater och andra områden blivit medlemmar. Namnet sågs som missvisande. Efter långa och intensiva debatter och omröstningar bytte man namn till Dramapedagogavdelningen.

1987 var det dags för en ny stor förändring inom det fackliga området. Allt fler dramapedagoger arbetade inom skolan. Där var Teaterförbundet inte avtalslutande part. Därför gick Dramapedagogavdelningen över till Svenska Facklärarförbundet (SFL). Många var oroliga för att den lilla gruppen dramapedagoger skulle tappas bort i det här mycket större fackförbundet. Andra fruktade att dramapedagogikens dubbla karaktär som både konst och pedagogik skulle komma i kläm. Därför utformades dubbelanslutningsavtal. Facklärarförbundet tog hand om alla frågor kring avtal och förhandlingar, samt om utbildning och utveckling inom yrket. Teaterförbundet skulle bevaka

utbildningsfrågor kring teaterinriktat drama, samt yrkesfrågor av kulturpolitisk karaktär. Sedan 1988 har Facklärarförbundet gått upp i Lärarförbundet (LF). Ämnesrådet Drama Dans och Teater inom Lärarförbundet har fokus på att öka utrymmet för ämnena i skolan, bevaka kvaliteten och arbeta för att drama/teater och dans blir obligatoriska ämnen. Ordförande i ämnesrådet har under många år varit Kerstin Wendt Larsson.

Under 1970-talen förekom det en hel del konflikter mellan pedagoger som arbetade med drama i olika sammanhang och som hade olika utbildningar. De som gått kurserna på universitet hävdade att de hade den högsta kompetensen – speciellt om de hade en lärarutbildning i botten. De som gått dramapedagogutbildning på folkhögskola menade att de hade en mycket mer gedigen grund. En följd av detta blev att Riksförbundet Auktoriserade Dramapedagoger (RAD) bildades 1980. Ett grundkrav för att man skulle få bli medlem där var att man hade gått den tvååriga folkhögskoleutbildningen eller läst drama två terminer på universitet. Olika undantag gjorde dock att i princip alla med någon form av utbildning i starten accepterades som medlemmar. Successivt har kraven skärpts och för att ett års heltidsstudier i drama vid universitet ska godkännas krävs sedan länge 300 timmars dokumenterad praktik efter utbildningen.

En annan motsättning handlade om mål och innehåll. En del hävdade att verksamhet som syftade till att leda fram till en teaterföreställning inte kunde räknas som drama. Andra hävdade att det fanns självklara och starka band mellan drama och teater. En del uttryckte oro för att dramaverksamhet utan teaterinslag skulle hamna alltför nära det terapeutiska fältet.

Det fanns också en förvirring kring vad man skulle kalla det man höll på med. Dramatisering och teater ersattes med skapande dramatik (redan Elsa Olenius hade översatt det engelska begreppet *creative dramatics*), pedagogiskt drama, dramatiskt skapande och drama. Danskarna Kongsrud och Rosdahl försökte lansera begreppet dramik. Förvirringen ökade av att ingen riktigt kunde definiera vad de olika begreppen stod för och vad det var för skillnad mellan dem.

Ny utredning SOU 1979:8

Som en följd av motsättningar men också med ambitionen att bidra till utveckling tillsatte Universitets- och Högskoleämbetet en utredning 1977 under ledning av Åke Leander, rektor på Biskops Arnö folkhögskola. I utredningsgruppen ingick representanter för yrkesinriktade dramatikkurser och från yrkesutbildning av dramapedagoger vid folkhögskolor. Arbetet mynnade ut i SOU 1979:8 *Drama – Utbildning och forskning*, som föreslog en treårig utbildning av dramapedagoger med två års grundutbildning förlagd till folkhögskolor och med forskningsförberedande påbyggnad ett år på universitet eller högskola. Utbildningen skulle organiseras i fem ortspar spridda över landet. Utredningen mottogs positivt av många instanser men universitetens remissvar var kritiska. Dramaämnet ansågs sakna vetenskaplig grund. UHÄ bad då Maud Backéus som ensamutredare att göra en revidering. Hon föreslog bantning av omfattningen till tre ortspar (SOU 1980:22) men UHÄ bedömde det som omöjligt att gå vidare under den ekonomiska krisen i början av 1980-talet. För utvecklingen av dramapedagogik i Sverige fick det beslutet en kraftigt bromsande effekt, särskilt som yrkesinriktade dramatikkurser vid samma tidpunkt började avvecklas och att dramapedagogutbildningen i Norrbotten lades ner 1980. Utredningen har aldrig återupptagits.

Teaterförbundet arrangerade under 1970-talet flera betydelsefulla sommarseminarier, där man kunde arbeta tillsammans och reda ut en del missförstånd. Under ett sådant på Västerbergs folkhögskola 1977 arbetade man sig slutgiltigt fram till en gemensam ämnesbeskrivning. Riksorganisationen Auktoriserade Dramapedagoger (RAD), som startade 1980, tog över ansvaret från Teaterförbundet för att varje sommar arrangera ett dramapedagogseminarium. Det skapade en viktig mötesplats där man kunde fortsätta att diskutera motsättningar och begrepps innebörd.

Internationella influenser

De viktigaste utländska influenserna på svensk dramapedagogik under 1900-talets sista decennier kom från den brasilianske teatermannen Augusto Boal, och den engelsk-kanadensiske teaterpedagogen Keith Johnstone. Båda har haft kurser här, Johnstones tekniker för improvisation och hans syn på ledarskap har påverkat professionell teater, amatörteater och dramapedagoger. Många här har inspirerats av hans arbete och översättningen av hans bok *Impro* har sålts i stora upplagor.

Av Augusto Boal har tre böcker getts ut på svenska. Hans metoder och idéer har haft så stor genomslagskraft att det har bildats en stark och aktiv forumteaterförening (FTS). Många här har också

utvecklat hans metoder vidare. Mest framträdande av dem är Katrin Byréus vars bok *Du har huvudrollen i ditt liv* har kommit ut i flera upplagor, senast i en kraftigt omarbetad version 2010.

Andra utländska auktoriteter som påverkat svensk dramapedagogik är de engelska pedagogerna Dorothy Heathcote och Gavin Bolton. Hon har haft kurser här ett par gånger, han fler. Deras metoder för drama i skolundervisningen har inspirerat många. Deras texter fanns länge bara tillgängliga på engelska. Men 1993 kom Betty Jane Wagners *Drama i undervisningen. En bok om Dorothy Heathcotes pedagogik* ut på svenska. Den hade ett långt förord av lärarutbildaren Lisa Henriksson. Hon hade redan 1987 presenterat Heathcote och egna tillämpningar av hennes pedagogik i *Lära i lek och drama*. År 2008 utkom *Drama för lärande och insikt*, en samling Gavin Bolton-texter i urval av Anita Grünbaum. Nancy King, amerikansk pedagog och läroboksförfattare specialiserad på berättelser och drama, var återkommande gästlärare under 1980- och 1990-talen på dramapedagogutbildningen i Storvik och på Lärarhögskolan i Stockholm.

Den internationella dramaorganisationen IDEA, där Åsa Peterson har varit Sveriges mest aktiva representant, har bidragit till att ett internationellt nätverk har skapats. Opio Mumma från Kenya, som organiserade IDEAs konferens i Kisumu 1998, kom som gästlärare till Sverige före konferensen. En svensk forskargrupp deltog 1994-2005 i ett samarbetsprojekt med Australien och Malaysia om att kombinera drama och konfliktteori för att lära tonåringar hantera konflikter. Det s.k. DRACON-projektet finns redovisat i forskningsrapporten *Bridging the fields of drama and conflict management. Empowering students to handle conflicts in schoolbased programmes* (Malmö högskola 2005). Det svenska programmet presenteras i *DRACON i skolan. Drama, konflikthantering och medling* (2005) av Anita Grünbaum och Margret Lepp. Projektet ledde till kontakter och utbyten med dramalärare som Janet Pillai i Malaysia, John O'Toole och Bruce Burton i Australien. Det har i sin tur skapat förutsättningar för lärar- och studentutbyten med universitetet i Brisbane. Januari-juni 2014 var t.ex. docent Eva Österlind vid Stockholms universitet utskickad till Queensland University.

Under 2000-talet har Alan Owens från Chester University och internationellt aktiva föreläsaren Patrice Baldwin med *Drama for Learning and Creativity* (D4LC), varit flitiga gästlärare i Sverige. Båda har inspirerat till vidareutveckling av process drama.

Tidskrifter och läroböcker

RAD gav redan 1980 ut tidskriften *RAD & Rön*. Den var enkel i utformningen, men blev ett viktigt komplement till den norska tidskriften DRAMA som försökte täcka hela det nordiska dramafältet. Rad & Rön var ett organ för debatt, information och argumentsamling. Tidskriftens namn kom till som ett skämt med Konsumentverkets Råd & rön och ifrågasattes ofta. Ändå fortsatte den att heta så ända till slutet av 1990-talet, då den döptes om till *Dramapedagogen i RAD*.

Från 1989 och några år framåt hade RAD & Rön konkurrens av tidskriften *Dramapedagogik*. Den gavs ut av Drama Akademin, som hade grundats av Lennart Wiechel tillsammans med Stig Starrsjö, en pionjär för drama inom svenskundervisningen. Drama Akademin ägnade sig främst åt fortbildningskurser för verksamma lärare och hade sin hemvist på Lärarhögskolan i Stockholm. När Dramapedagogik lades ned fortsatte Wiechel att skriva flitigt i Rad & Rön. Sedan 2004 dokumenteras dramaverksamhet i olikartade sammanhang med artiklar från alla delar av Sverige i DramaForum. Där förs också debatt, läroböcker och ny forskning presenteras. DramaForum utkom 2005-2011 med fyra nummer per år. Sedan 2012 utkommer två dubbelnummer per år. Anita Grünbaum är redaktör och ansvarig utgivare.

Mot slutet av 1980-talet och början av 1990-talet publicerades några andra inflytelserika läroböcker. Helen Gate och Kent Häggglunds *Spela teater* (1988) var en handbok för tonåringar men kom även att användas av många dramapedagoger. Häggglund kom året därpå med *Lekteorier*. Bland de tongivande teoretiker han presenterade där tog han även med den engelska dramapionjären Peter Slade. Tillsammans med Kirsten Fredin gav han 1993 ut *Dramabok*. Den och *Undervisa i pedagogiskt drama* (1991) av Bodil Erberth och Viveka Rasmusson har fungerat som grundböcker på många utbildningar. Gemensamt för dem är att de kombinerar dramahistorik med ledarskapsteorier och många praktiska övningar. *Rollspel i teori och praktik* 1988 skriven Björn Nilsson och Anna-Karin Waldemarsson har också flitigt använts som kurslitteratur. Inspiration till metodutveckling knuten till Barnkonventionen förmedlas av Kristina Schöldt i *På barnens uppdrag* (1994).

Pedagogisk uppslagsbok. Från A till Ö utan pekpinnar publicerades 1996. Lennart Wiechel hade skrivit texten under rubriken Pedagogiskt drama. I den kunde man läsa att ”I vårt land bedrevs

försöksverksamhet redan på 1950-talet. Första gången pedagogiskt drama introducerades i läroplanen var Lgr 62.” Det är märkligt med tanke på att Arvid Gierow 1943 pekat på att dramatisk verksamhet fanns i skolans styrdokument redan 1561. En viktig anledning till Wiechels formuleringar ligger i begreppsförvirringen, en annan i skillnader i retorik. Reformpedagogerna var angelägna om att peka på att det som de höll på med hade förankring i gamla skoltraditioner. De som höll på med försöksverksamhet på 1950-talet och framåt ville framhålla att de kom med något nytt och omvälvande.

Få läroböcker i drama har getts ut i Sverige under 2000-talet beroende på att gruppen presumtiva läsare är så begränsad att det inte finns någon lönsamhet för läromedelsförlagen. Däremot har de populäraste grundböckerna av Byréus, Hägglund & Fredin samt Rasmusson & Erberth kommit ut i nya och omarbetade versioner under 2000-talet. En svensk antologi *Drama – ledarskap som spelar roll* med bidrag från tolv drama- och teaterpedagoger verksamma på olika nivåer i utbildningssystemet utkom 2011 tack vare Eva Österlinds idoga arbete som redaktör. Katrin Byréus, som har ägnat allt mer tid och uppmärksamhet åt utveckling av ledarutbildning, har kommit ut med *Kreativa metoder för grupputveckling och handledning* (2012). *Lika och unika. Dramapedagogik om minoriteter* (Anita Grünbaum, 2009) riktar uppmärksamhet mot hur olika dramametoder kan användas för att förebygga fördomar mot minoritetsgrupper. Ett fåtal dramaböcker har översatts från andra språk, senast *7 vägar till drama* av Kari Mjaaland Heggstad (2014).

Forskning

Den svenska forskningen om drama var länge tämligen mager. Elisabeth Gralvik var först ut med avhandlingen *Psykodrama. Träning i social interaktion med särskoleelever* 1975. Den följdes av Lennart Wiechels *Roller och rollspel* (se ovan) 1976. Därefter dröjde det tolv år innan Anita Lindvågs doktorsavhandling *Elsa Olenius och Vår Teater* kom 1988. Den byggde på sex intervjuer som Lindvåg hade gjort med Olenius 1978-1983.

Under 1990-talet kom en kraftig ökning i forskningen kring drama. 1995 doktorerade Gunilla Lindqvist med *The Aesthetics of Play. A Didactic Study of Play and Culture in Preschools*. Ett år senare följde Christina Chaibs avhandling *Ungdomsteater och personlig utveckling. En pedagogisk analys av ungdomars teaterskapande* (1996). Margret Lepp disputerade 1998 med *Pedagogiskt drama med fokus på personlig utveckling och yrkesmässig växt. En studie inom sjuksköterske- och vårdlärarutbildningen*. Hon är sedan 2006 professor i Borås och från 2011 professor i vårdvetenskap med inriktning mot vårdpedagogik vid Sahlgrenska akademien i Göteborg, där hon injicerar dramapedagogik i alla typer av vårdutbildningar. År 2000 kulminerade med hela tre doktorsavhandlingar:

- Viveka Rasmusson *Drama – konst eller pedagogik. Kampen om ämnet speglad i den nordiska tidskriften DRAMA 1965-1995*,
- Istvan Puztai *Stanislavskijvariationer. Skådespelarövningar som didaktiska instrument i pedagogiskt drama*
- Mia Marie Sternudd *Dramapedagogik som demokratisk fostran? Fyra dramapedagogiska perspektiv – dramapedagogik i fyra läroplaner*

Den senast nämnda avhandlingen hade en särskild sprängkraft i det att Sternudd för sin undersökning av läroplanerna konstruerade ett analysinstrument där hon särskilde fyra olika dramapedagogiska perspektiv. I den modellen betydde det inget vad dramautövare kallar det de håller på med, det viktiga är metoderna och målen. Hennes modell användes av Kent Hägglund i hans avhandling *Ester Boman, Tyringe Helpension och teatern. Drama på en reformpedagogisk flickskola 1909-1936* (2001). Samma författares *Vår Teater – de första 60 åren* (2002) var på sätt och vis en biprodukt av avhandlingen.

Om man bortser från licentiatavhandlingar (se Källor), blev det ett nytt glapp, denna gång på 10 år, innan Birgitta Silfver 2011 kom med *Karneval i klassrum – Kunskap på hjul. En studie av elevers möten med clown analyserade med narrativ metod och poetisk etnografi*. Den senaste avhandlingen har Pernilla Ahlstrand bidragit med 2014 – *Att kunna lyssna med kroppen. En studie av gestaltande förmåga inom gymnasieskolans estetiska program, inriktning teater*.

Det skulle kunna beskrivas som en styrka och ett vittnesmål om dramaforskningens bredd att fem avhandlingar 1998-2001 lades fram på fem olika institutioner på tre universitet. Men snarare var det ett svaghetstecken – det fanns ingen samlad forskningsmiljö för drama. För närvarande doktorerar

fyra dramapedagoger vid Chester University och en vid Åbo akademi. Det kan medverka till internationella öppningar men avslöjar också bristen på doktorandtjänster i Sverige.

I DramaForum 2011 nr 4 gör Eva Österlind en systematisk genomgång av svensk dramaforskning. Hon skriver att forskningen om drama i Sverige präglas av kvalitativa metoder och att lärandet snarare är ”sociokulturellt orienterat än kognitivt” samt att ”praktisk-pedagogiska studier dominerar i vissa perioder, omväxlande med perioder som domineras av historiska/komparativa studier.” Forskningssituationen skiljer sig från den i Norge och Finland bl.a. genom att det hittills inte har funnits någon professur i Sverige. Eftersom drama inte är ett ämne i grundskolan, får dramapedagogik inte någon självklar plats på pedagogiska institutioner. Det finns inte heller några givna referenspunkter inom teatervetenskap. Svensk forskning har följaktligen ”en jämförelsevis svag position i relation till både det konstnärliga och det pedagogiska fältet”. Österlind påpekar att dramapedagogisk forskning finns mellan disciplinerna. Inget annat ämne täcker heller i sig det dramapedagogiska fältet. Det finns vinster med tvärvetenskap men det behövs också ett eget ämnesområde för att ”utveckla dramapedagogikens innebörd, dess essens”. Med en tydligare vetenskaplig identitet skulle dramapedagogisk forskning kunna positionera sig och dramafältet utvecklas.

Trots svagheterna har dramapedagogisk forskning flyttat fram barriaden. Det har lett till en klarare bild av svensk dramapedagogisk historia och Sternudds analysverktyg har varit till hjälp för efterföljande forskning och som verktyg att hävda betydelsen av olika infallsvinklar till pågående dramaverksamhet. Det har blivit mindre strid mellan fraktioner och mer intresse och öppenhet för olika metoder och användningsområden. Till det har också alla forskare på C- D- och masternivå bidragit. Vi ser klarare vad som har gjorts och vad som behöver göras och har också bättre verktyg för att göra det. Till detta kan knytas nya förhoppningar om utveckling i och med att Eva Österlind 1 april 2015 förordnats till professor i drama med didaktisk inriktning vid Stockholms universitet.

Kent Hägglund och Anita Grünbaum

Bilaga:

Olaus Petri 1459-1552

Laurentius Petri 1499-1573

Johannes Messenius 1579-1636

Zacharias Topelius 1818-1898

Ellen Key 1849-1926

Elsa Köhler 1878-1940

Matvey Schischkin 1886-1962

Annie Hammarstrand 1902-1979

Arvid Gierow 1873-1944

Ester Boman 1879-1947

Elsa Olenius 1896-1984

Brita Enberg 1903-1988

Lennart Wiechel 1921-2008

Dan Lipschütz 1926-2002

Kartläggning av drama- och teaterpedagogik i Sverige

Drama är inte ett obligatoriskt ämne i svenska skolor. Ämnet har aldrig haft en stark och förpliktigande skrivning. Skrivningen i Lgr 2011 är jämfört med tidigare läroplaner ännu svagare.

- Eleverna ska få uppleva olika uttryck för kunskaper. De ska få pröva och utveckla olika uttrycksformer och uppleva känslor och stämningar. Drama, rytmik, dans, musicerande och skapande i bild, text och form ska vara inslag i skolans verksamhet. En harmonisk utveckling och bildningsgång omfattar möjligheter att pröva, utforska, tillägna sig och gestalta olika kunskaper och erfarenheter. Förmåga till eget skapande hör till det som eleverna ska tillägna sig (LGR 2011 s.10).

Det kan innebära att barn går genom grundskolan utan att någonsin själv delta i dramatiskt skapande. Andra barn kan möta drama regelbundet både i förskola, på låg- och mellanstadiet som i Sätters kommun i Dalarna, där Urban Falk under 36 år stått för kontinuitet och utveckling. Det finns friskolor som har drama som obligatoriskt ämne och dramapedagog anställd, t.ex. Söderbaumska skolan (F-9) i Falun. På enstaka högstudier med kulturprofil finns också drama som ämne.

Estetisk orientering för samtliga studerande på gymnasiet togs bort 2010, vilket särskilt drabbade elever med få ingångar till kulturupplevelser. På gymnasienivå finns teater som ämne inom ramen för gymnasieskolans estetiska program. Teaterprogrammet har riksintag vid femton gymnasieskolor. Det första decenniet av 2000-talet var tillströmningen till teaterprogrammet mycket stor. En skolpolitik med betoning på att höja betygsnivåerna i skolans traditionella basämnen har fått en negativ effekt på intresset för estetiska ämnen och antalet sökande till teaterprogrammet har sjunkit.

Också förskolorna präglas av att barns rollekande och organiserade dramatillfällen fördelar sig ojämnt både inom och mellan kommunerna. Trots ökande medvetenhet och kunskap om vad leken betyder för barns sociala och kognitiva utveckling, trängs lek och dramalek undan av skolans krav på tidig träning i läsning och räkning. Barngrupperna är i många förskolor så stora att både personal och föräldrar klagar. Tid och ro för skapande lek begränsas.

I särskolor och särskolor har drama, bild och musik ofta en gynnsammare ställning. Detsamma gäller för Waldorfskolor, där berättande, bildskapande och gestaltande spelar en central roll.

Generellt går det att säga att kultursynen i svenskt skolsystem kan betecknas som modest, d.v.s. kulturen fungerar som ett roande och tillfälligt avbrott i det teoretiska skolarbetet. Pressen på att höja de sjunkande resultaten i Pisa-mätningarna reducerar tiden för kultur. Vägen är lång till en radikal kultursyn och estetik (Thavenius & Gråhamn, 2003) som tillåts genomsyra hela undervisningen. Detta kan jämföras med att alla barn i Australien nu har fem estetiska ämnen inklusive drama på schemat från förskola till gymnasium.

Skapande skola

Medel till Skapande Skola fördelas till sökande skolor av Statens Kulturråd, som i skrivning prioriterar barns och ungas rätt till kultur.

- Skapande skola är tänkt att stärka samverkan mellan skolan och det professionella kulturlivet. Målet är att eleverna ska få tillgång till kulturens alla uttrycksformer och att deras möjligheter till eget skapande ökar.

Fördelningen av medel är beroende av om det finns huvudmän för skolan med kulturengagemang och om det finns kunniga personer med tid och kraft att formulera ansökningar. Elever och lärare ska också vara delaktiga i planeringen av Skapande Skola-projekt. Det krävs alltså demokratiska processer på flera nivåer som ska föregå en ansökan och en plan för uppföljning och dokumentation. Enligt sammanställningen 2013 nåddes 63 % av grundskolans elever av Skapande Skola-insatser.

Teater/drama **med** elever ligger i topp och engagerar flest kulturutövare, d.v.s. i första hand drama- och teaterpedagoger. Skapande Skola-medel går i högre grad till projekt **med** elever än för elever. Med ett fåtal undantag har landets kommuner 2015 lämnat in ansökningar. Dessa överstiger anslagna medel med 92 miljoner, vilket gör att en del projekt inte får anslag medan andra måste bantas. Det kan i sin

tur leda till alltför höga förväntningar i alltför stora klasser under alltför kort tid och bidra till en frustrerande arbetssituation för dramapedagoger och andra kulturpedagoger (Szatek 2013).

Kulturskolor och barnkulturcentra

169 kommuner har utvecklat sina musikskolor till kulturskolor. Dans och drama/teater har tillkommit på många håll och i några fall bild och media. Fortfarande är antalet deltagare störst i musik, där det 2013 gick 162 053 elever. För dans var siffran 22 620 och för drama/teater 12 886. I drama/teater var flickorna som väntat i majoritet. Det finns kulturskolor som också medverkar med drama och bild i skolans ordinarie undervisning. Ett sådant exempel är Örebro kulturskolas projekt Kultur för Lust & Lärande (DramaForum nr-3-4 2014).

Vår Teater miste sin självständiga ställning 1996, då Vår Teater tillsammans med musikskolan bildade Stockholms kulturskola. Kulturskolan i Stockholm är störst i Europa med 16 000 elevplatser, varav 3291 i teater och musikal. Det finns 32 drama- och teaterpedagoger anställda på 29 tjänster. Verksamheten på teaterområdet har minskat sedan samgåendet. Under en period fanns resurser för verksamhet i skolorna. Idag gäller s.k. kulturköp för teaterverksamhet i grundskolan. Det kan vara skapande skola-pengar eller andra medel som skolan avsätter för samarbete med Stockholms kulturskola.

Kulturskolorna är samordnade i SMOK Sveriges Musik- och Kulturskoleråd. SMOK företräder kulturskolorna mot staten, initierar och genomför utvecklingsprojekt, för statistik och ger stöd till kommuner som är i färd med att bredda verksamheten från musikskola till kulturskola. I samarbete med Karlstads universitet har man också startat en utbildning av rektorer för kulturskolan.

I Sverige finns 23 barnkulturcentra anslutna till Barnkulturcentra i Sverige (BaS). BaS är en ideell förening som stödjer barns eget skapande i bild och form, dans, teater/drama, musik/rytmik och medier och arbetar för att öka vuxnas medvetenhet om barns skapande behov. BaS har sin grund i FN:s Barnkonvention, i kulturpolitiska mål och folkbildningsideologi. För barnkulturutvecklingen i Sverige spelar BaS och dess organisationer en stor roll. Inte mindre än nio av dessa finns i Skåne, däribland Drömmarnas Hus i Malmö, Dunckers Kulturhus i Helsingborg och kulturpedagogiska enheten i Simrishamn. Frölunda kulturhus i Göteborg är bl.a. känt för sin dockteaterprofil, Asken i Borlänge för estetiska lärprocesser och Umeå kulturcentrum för barn och unga för delaktighet i EU-projektet DICE och fortsatt forskning om drama i skolan.

Barnkulturcentra, som har kunnat producera genomarbetade tvärkulturella program av hög kvalitet riktade till skolor och med satsning på lärarutbildning, har under 2000-talet utsatts för nedskärningar, överföring till kulturskolor eller i värsta fall nedläggning. Eskilstuna Barnkulturcentrum var från 1984 en föregångare på området men lades ner 2007. Resurserna omfördelades till kommunens andra kulturinstitutioner utan känsla för den unika verksamhet som barnkulturcentret stod för. Barnkulturcentrum Kotten i Luleå med liknande verksamhet integrerades 2001 i kulturskolan.

Dramapedagogerna från Kotten i Luleå kan i viss mån hålla fast vid sin arbetsmodell och sina kvalitetskrav och skapa specialdesignade program för barn i Norrbotten.

Teater för barn

Dramapedagogiken utvecklades under 1970-talet i ett nära samspel med fria teatergrupper. (Se ovan om Narregruppen och Friteatern). Både ideologiskt och metodiskt fanns beröringspunkter och man lärde av varandra. Det fanns yrkesverksamma som växlade mellan att vara skådespelare i fria grupper och att arbeta som dramapedagoger t.ex. på Vår Teater.

Statens barnteaterkonsulent med placering på Riksteatern, Barbro Frambäck och från 1979 Barbro Cotte, stöttade aktivt utvecklingen av dramapedagogutbildningen som ett indirekt bidrag till den teater som barn själva skapar. De föreläste flitigt och förmedlade sitt kunnande om barnteater till blivande dramapedagoger liksom till lärare och beslutsfattare runt om i landet. De förde statistik över landets barnteater och kunde med siffror visa var barn och unga fick se teater regelbundet och var det fanns brister. Barnteaterkonsulenttjänsten överfördes först till Svensk Teaterunion och från 1999 till Statens Kulturråd. Med inordning i Kulturrådets byråkrati började barnteaterkonsulentens frihet och befogenheter att begränsas.

Efter det att Barbro Cotte vid millennieskiftet hade lämnat tjänsten på Statens Kulturråd, upphörde successivt främjandeinsatserna för barnteater. Det finns inte längre någon barnteaterkonsulent på Kulturrådet, ingen statistik över hur många elever som får se skolteater varje år, ingen som aktivt

arbetar för att sprida kunskap om kvalitet i barnteater och som driver på mot målet minst en föreställning per barn och år. I och med att också lokala barnteaterkonsulenter, barnteaterråd och kommunala kultursekreterartjänster dragits in, lider landet brist på kunniga företrädare för barn- och skolteater. Om en skolas elever ska få se professionell teater och få bearbeta teaterupplevelserna är beroende av lärares och skollednings engagemang och ambitionsnivån i kommunens teaterförening. Därmed har samspelet mellan fria teatergrupper och dramapedagoger försvagats. Det finns inte längre någon konsulent som initierar gemensamma seminarier och som stöder gränsöverskridande kvalitetsutveckling.

Teater inom folkbildningen

Folkhögskolornas teaterlinjer har vid sidan av estetiska programmet teater på gymnasiet stor betydelse för att grundlägga teaterkunskande. Det finns teaterlinjer spridda över hela landet från Fridhems och Sundsgårdens folkhögskolor i Skåne, Blekinge folkhögskola, Katrinebergs i Halland, Marieborgs och Bona i Östergötland, Wendelsbergs och Nordiska folkhögskolan i Bohuslän, Molkom och Hällefors i Värmland, Bergslagens i Västmanland, Örnköldsviks i Västernorrland, Sverige-Finska folkhögskolan i Norrbotten och många fler. Inriktning varierar från teaterlinje, skådespelarlinje, musikalteater till performance och film.

Många studieförbund organiserar studiecirkel i teater och studieförbund. ABF, Vuxenskolan och Studieförbundet m.fl. samverkar med amatörteatergrupper om kurser och utbildning. Bakom Kulturama i Stockholm, som bedriver många kurser och omfattande utbildning på teaterområdet, finns studieförbundet Medborgarskolan. Liknande exempel finns i de andra storstäderna.

Amatörteaterns Riksförbund (ATR) och Arbetarteaterförbundet (AF) genomför också långsiktigt utbildningar inom området. Anna-Karin Waldemarsson har t.ex. under många år genomfört utbildning av barnteaterledare inom ATR.

Fria teatergrupper – både improvisationsteatergrupper och forumteatergrupper – bidrar med kurser av betydelse för dramapedagogisk verksamhet och personalutbildning. Det finns en mängd sådana grupper i storstäderna men också spridda över landet. När det gäller kurser i forumteater och därmed förknippade metoder, svarar Katrin Byréus och Agneta Josephson för kontinuitet och stor kunnsighet.

Dramapedagogutbildning och arbetsmarknad

Yrkesutbildning av dramapedagoger har i Sverige bedrivits vid flera olika folkhögskolor. Utbildningen vid Kalix folkhögskola flyttades 1980 till Luleå tekniska universitet men blev nedlagd 1982. En svensk- och finskspråkig utbildning gavs i en 2-årsperiod på 80-talet på Axevalla folkhögskola. Under åren 1989-97 utbildade Edelviks folkhögskola i Burträsk dramapedagoger. Utbildningen och resultatet av den finns redovisad i rapporten *Dramanord* (Tomas Hiiikoski 1998). Utbildningen på Ljungskile folkhögskola, där Wilhelm Holgers och Anna-Karin Waldemarsson var lärare under en lång period, lades ner 1998. För samtliga dessa utbildningar gällde antagning vartannat år. Från och med 1987 införde Västerbergs folkhögskola antagning varje år och fördubblade därmed utbildningskapaciteten. Det är också den enda folkhögskola som har yrkesutbildat dramapedagoger oavbrutet sedan 1974 och som fortsätter att göra det under 2000-talet.

Nedläggningar har oftast skett med hänvisning till ekonomi. Ett problem för dramapedagogutbildning på folkhögskola har varit att den inte är en statlig angelägenhet med särskilt tilldelade resurser utan att varje folkhögskolas styrelse måste göra den ekonomiska prioritering som är nödvändig för att kunna hålla hög kvalitet på utbildningen.

Totalt har det sedan 1974 utbildats ca 800 dramapedagoger vid folkhögskolorna, varav ca 500 vid Västerbergs folkhögskola i Storvik.

Sedan landets musikskolor gjorts om till kulturskolor har arbetsmöjligheterna för dramapedagoger ökat betydligt. Dessutom har Skapande Skola gett yrkeskåren nya möjligheter. Däremot har det blivit svårare att få arbete inom gymnasieskolans estetiska program teater och dans, sedan lärarlegitimation infördes 2013. Några teatrar och fria grupper anställer dramapedagoger i arbete med för- och efterarbete, samt med barn- och ungdomsverksamhet. Dalateatern i Falun var först i landet med att fast anställa två dramapedagoger på 1990-talet. En av dem, Jeanette Roos, exemplifierar i *I gränslandet mellan scen och publik* (2000) hur dramapedagogiskt arbete vid en regionteater kan bidra till utveckling. För särskilda projekt har Unga Klara och andra professionella teatrar och friteatergrupper haft dramapedagoger anställda. Sedan 2012 har Regionteatern Blekinge-Kronoberg en fast anställd

dramapedagog.

Flertalet av de som tagit examen de senaste fyra åren (2010-2014) vid Västerbergs folkhögskola arbetar med dramapedagogik och teater. Några studerar vidare. De flesta har tjänster på kulturskolor och barnkulturcentra. Några arbetar inom amatörteaterföreningar, samt inom den professionella teatern. Några har bildat en egen firma och tar olika slags uppdrag inom skola och företag. Sammanfattningsvis har arbetsmarknaden för dramapedagoger ökat de senaste tio åren. Främst beroende på att det finns fler tjänster inom kulturskolorna och att dessa söker dramapedagoger.

Samarbete med Högskolan i Gävle

Ett annat problem som dramapedagogutbildningen har brottats med genom åren har varit att åstadkomma övergångar mellan den två-åriga yrkesutbildningen och akademisk forskningsförberedande påbyggnad. Länsstyrelsen i Gävleborg gav 1998 Eva Österlind i uppdrag att utreda hur samarbetet mellan dramapedagogutbildningen och Högskolan i Gävle skulle kunna utvecklas. Utredningen ledde till att högskolan startade A- och B-kurser i dramapedagogik för fortbildning av lärare och C-kurser för alla som fullföljt dramapedagogutbildningen på folkhögskola (80/120 hp) eller dramakurser (40/60 hp) vid högskolan.

Utredningen innehöll också förslag på B- och C-kurser i teater med inriktning mot regi som påbyggnad för dramapedagoger men öppna för andra med grundkunskaper i teater. Teaterkurserna startade som pilotprojekt i samarbete mellan Västerbergs folkhögskola, Folkteatern i Gävleborg, Högskolan i Gävle och med Martha Vestin från Dramatiska Institutet som huvudlärare. Kurserna började ges i början av 2000-talet och många dramapedagoger strömmade till. Högskolan i Gävle år fick 2005 rätt att utfärda fil-kand-examen med dramapedagogisk inriktning, vilket förenklade övergång till forskning. Samarbetet mellan folkhögskola och högskola fungerade väl under några år.

En parallell utbildning av dramapedagoger startades 2011 vid Högskolan i Gävle. Kort tid efter starten beslöt högskolestyrelsen att utbildningen skulle läggas ner. Dock genomfördes den plan enligt tre år för den lilla grupp deltagare som hade rekryterats.

Den fristående kurs som först lades ner var Teater C. Teater B genomfördes för sista gången som distanskurs på halvfart 2013-2014. I början av 2015 beslöt högskolans ledning att lägga ner samtliga dramakurser. Senare ändrade man sig till att en A-kurs ska ges 2015-2016. Protesterna mot att C-kursen strukits har varit många och högljudda men resultatlösa. Visionen om ett svenskt dramapedagogiskt centrum i Gävleborg har fallit ihop som ett korthus.

Den två-åriga yrkesutbildningen till dramapedagog på Västerbergs folkhögskola fortskrider däremot. Varje höst startar en ny grupp. Utbildningen har läsåret 2014-2015 tjugofem studerande. Efter genomförd godkänd utbildning kan de ansöka om att bli auktoriserade dramapedagoger genom RAD. Men också den utbildningen drabbas av nedskärningar. Tre lärartjänster blir till två från och med hösten 2015. En lärare i musik arbetar en halv dag i veckan. Till vissa moment i utbildningen tas gästlärare.

Det goda samarbetet med Högskolan i Gävle har avstannat på grund av att högskolan valt att inte ge dramapedagogik C som fristående kurs. Som det ser ut nu innebär detta också att studerande, som startar hösten 2015, inte kommer att få vetenskapsteori genom högskolan i Gävle. Ett samtal har påbörjats om att studerande från Västerberg, efter avslutad utbildning, ska kunna gå in på pedagogik C, för att där skriva C-uppsats inom dramapedagogik.

Drama i lärarutbildning och fristående kurser

Stockholms universitet

Lärarutbildningen i Stockholm hade under 2000-talets första decennium förutsättningar att bli en miljö för forskning och utveckling. Redan på den tiden när den var förlagd till en särskild lärarhögskola fanns en lektor i drama och ett halvdussin adjunkter med rik erfarenhet från olika dramafält. 2002 startades en inriktning för dem som ville bli lärare i drama och ett annat ämne. Möjligheten förstärktes när hela lärarutbildningen 2007 införlivades med Stockholms universitet. Nu tillkom två dramalektorer och en satsning på forskarutbildning i estetiska ämnen ledde till att två dramadoktorander knöts till institutionen. En lektor bands dock upp av administrativa uppdrag, en blev sjukskriven på halvtid och 2010 var det sista året som studenter togs in till inriktningen.

Under de här åren skrevs dock många C- och D-uppsatser i drama och några magisteruppsatser och ett par hundra lärare för högstadium och gymnasium fick en gedigen dramakompetens.

För några år sedan hade Stockholms universitet följande fristående kurser: *Drama* som fristående kurser, inkl. en trad. C-kurs (90 hp), *Dynamisk pedagogik* (90 hp), *Drama* inom lärarprogrammet med *Teater i skolan* som avslutande kurs (90 hp), *Drama och konflikthantering* (15 hp), *Drama och ledarskapsutveckling* (15 hp), *Forum- och rollspel* (7,5 hp) samt *Drama in education - communication and improvisation* (15 hp).

Som fristående kurs går vårterminen 2015 en enda: *Drama – didaktiskt verktyg för barn som inte leker* (7,5 hp). Till hösten 2015 erbjuder Stockholms universitet åter *Drama* (30 hp). När det handlar om drama i lärarutbildningen finns det endast med i form av estetiska inslag i olika lärarutbildningskurser. Mest omfattande är det i förskollärarytbildningen, där drama ingår i en kurs som heter *Etik och estetik*. Det finns även korta punktinsatser inom fritidspedagogutbildningen och inom ramen för kurser i svenska och NO för blivande F-3-lärare (för barn 6-9 år). Det kan jämföras med situationen på tidigt 1980-tal. Då hade blivande förskollärare och fritidspedagoger under sin tre-åriga utbildning mycket obligatoriskt drama i sin utbildning. Varje klass hade en tilldelning av 144 timmar i hel- och halvklass.

Uppsala och Linköpings universitet

Nedslående är det också på lärarutbildningen vid Uppsala universitet, där samtliga fristående kurser i drama är nedlagda sedan några år. Studenter på förskollärarytbildningen blir bäst tillgodosedda och får under andra terminen 18 lektioner (à 45 min.) inom estetisk kurs (15 hp) samt 4 lektioner under fjärde terminen inom kursen ledarskap. Under sjätte terminen finns dessutom möjligheten till 5 timmars fördjupning för 10 studenter. Grundskollärare och ämneslärare får totalt 6 lektioner inom kursen i ledarskap. Där ska det rymmas grupprocesser, konflikthantering och retorik. Inom svenskämnet ges 3 lektioner om identitet och 3 lektioner för teaterbesök och dramaworkshop. Gruppstorleken pendlar mellan 25 och 15 studenter.

På förskollärarytbildningen på Linköpings universitet liksom på fritidspedagog- och lärarutbildningarna är det betydligt mindre av de estetiska uttrycken/ämnena än tidigare. Enligt kursplanerna ska många kurser innehålla 'estetiska lärprocesser'. Men då lärarutbildningarna numera har samma ekonomiska villkor som filosofiska fakulteten (t.ex. språk), blir det en kamp om resurser och det estetiska området drar ofta det kortaste strået. De kurser som innehåller 'estetiska lärprocesser' har i de flesta fall på förskollärarytbildningen en enda verkstad om 90 min. i ett av de estetiska uttrycken per 28 studenter under en 7-8 veckors kurs. På förskollärarytbildningen har en dramalärare och en rörelselärare sagts upp. Bild- och rörelselärare som inte är specialiserade på förskolan lånas från lärarutbildningen. Situationen är svår. Det finns ett glapp mellan den statliga beställningen och tilldelningen av medel. Till hösten ska antalet studenter utökas i Norrköping. Det innebär nästan en fördubbling, men det är ännu oklart hur de ekonomiska villkoren kommer att bli.

Karlstads universitet

De fristående kurserna *Konflikthantering* samt *Drama och berättande* har lagts ner vid Karlstads universitet. Ämnet pedagogiskt drama finns representerat inom olika program och i kombination med olika ämnen. Inom förskollärarytprogrammet ingår drama som ämne och samverkar fjärde terminen med ämnena teknik, naturvetenskap och bild (totalt 30hp). Under sjunde terminen finns en kurs på avancerad nivå där drama ingår tillsammans med musik, bild och dans samt svenska och matematik (totalt 30hp).

I grundlärarprogrammet, ämneslärarprogrammet samt korta utbildningen KPU tillhör pedagogiskt drama utbildningens kärna inom kurserna *Leda lärande* och *Den lärande eleven* som moment för att de studerande ska få kunskap, förståelse och förtrogenhet inom området konflikthantering. I grundlärarprogrammet finns dramaämnet som stödjande moment inom den naturvetenskapliga kursen för F-3 och 4-6.

Lärarytbildningsnämnden i Karlstad har insett behovet av *Röst, tal och kommunikation*. Inslaget är obligatoriskt i alla lärarprogram fr.o.m. 2012 och genomförs i samband med de studerandes praktik (VFU). Ämnesdidaktik i teater finns med inom KPU och deltagare i Forskarhandledning för doktorander och licentiander deltar i rollspel. Inom rektorsprogrammet vid KAU ingår ett moment i *Konflikthantering* som inkluderar rollspel samt forumspel.

Malmö högskola

Vid Högskolan i Malmö är förutsättningarna bättre. Kurserna Pedagogiskt drama I - VI finns kvar. Varje kurs är 15 hp. och går tillsammans upp till 90 hp. Men kurserna ges numera endast på halvfart, kvällstid. Drama I går varje termin och de andra mer sällan. Högskolan har fyra dramalärare. I förskolläraryrket leder dramalärarna t.ex. workshops i drama i kursen Estetiska uttrycksformer. De undervisar också på UVK-kurser (utbildningsvetenskaplig kärna som alla studenter på lärarutbildningarna går) t.ex. med inriktning sociala relationer och specialpedagogik.

Också andra utbildningar och kurser drar nytta av dramalärarna, t.ex. första terminen för blivande idrottslärare med ett rollspel i examinationen och i en svensk-kurs för blivande ämneslärare som är inriktad mot språk-sociologi. Gestaltningar ingår i examinationerna.

Den största förändringen de senaste åren har varit att studenter inte kan välja in dramakurser i den nuvarande lärarutbildningen. Det har lett till att dramakurserna endast kan ges på halvfart och fristående kurser har bantats med plats för färre studerande. Men dramalärarna på högskolan i Malmö är optimistiska och menar att vinden vänder. Även om de ekonomiska ramarna inte är förändrade så ökar efterfrågan på drama igen.

Göteborgs universitet

Pedagogiska fakulteten vid Göteborgs universitet har inte längre någon dramalärare anställd. Däremot finns det drama- och teaterpedagoger vid Högskolan för scen och musik (HSM), som erbjuder teater som ämne i kombination med språk inom ramen för en ämneslärarutbildning. Utbildningen riktar sig främst mot arbete i gymnasieskolan och de teaterkurser som finns inom det estetiska programmet. Stort fokus i delkurserna ligger på att utveckla den egna gestaltande förmågan i syfte att kunna inspirera framtida elever. Två dramapedagoger undervisar i dramadidaktik i förskolläraryrket (främst), grundlärarutbildning och ämneslärarutbildning. Men då det behövs fler lärare för exempelvis kurser i ledarskap, gruppdynamik & konflikthantering (obligatoriskt i all lärarutbildning) tas det in andra lärare som har musikedagogik eller teaterdidaktik som grund. Övriga lärare som arbetar med ämneslärarutbildningen i teater kommer från skådespelarprogrammet eller är teaterdidaktiker. En av dramapedagogerna har medverkat i ämneslärarprogrammet med dramadidaktiska perspektiv utifrån normativitet, gruppdynamik etc. Dramapedagogerna anlitas även på lärarutbildningarna, främst i de lägre åldrarna.

Det finns dramapedagoger med stort inflytande inom andra institutioner än Högskolan för scen och musik. Tre dramapedagoger vid institutionen för sociologi och arbetsvetenskap arbetar med drama både på institutionens egna fristående kurser och med alla lärarstudenter från förskola till yrkeslärare, som deltar i en 7,5 hp-kurs under sin utbildning.

Också på institutionen för vårdvetenskap och hälsa finns dramapedagogik som regelbundna inslag i en rad sammanhang. Forumspel används systematiskt för att öka studerandes medvetenhet om betydelsen av inlevelse i patientsituationen och relationens betydelse för god vård. Vårdlärare får grundkunskaper i drama och forskare introduceras i drama som metod i etnografisk forskning. Extern dramapedagog anlitas för moment i flera grundläggande kurser i vårdvetenskap. Institutionen har också ett omfattande internationellt nätverk och initierar drama i sjuksköterskeutbildning i en rad länder.

I Sverige finns ett uttalat intresse av att kombinera konfliktteori med drama för upplevelsebaserat lärande. Såväl forumteater/forumspel som DRACON-programmet bidrar till det och berikar undervisningen på både institutionen för vårdvetenskap och hälsa och på institutionen för sociologi och arbetsvetenskap vid Göteborgs universitet.

Utrymmet för fristående kurser i dramapedagogik har genomgående krympt inom akademien. Allra hårdast drabbades dramaundervisningen 2015 vid Högskolan i Gävle. Endast Drama A återstår (se ovan), trots att Högskolan i Gävle har synnerligen dramakompetenta företrädare för ämnet. Bilden av situationen på lärarutbildningarna är splittrad. Dramapedagoger är på många institutioner väletablerade och deras insatser uppskattade av studenter och kollegor. Inom ramen för kurser om estetiska läroprocesser, ledarskap och konflikthantering skapas små fickor för dramapedagogik.

Teaterpedagogprogram

Teaterpedagogprogrammet startade för 10 år sedan som en två-årig utbildning på Musikhögskolan vid Örebro universitet. Det har omfattat kurser inom området teater/drama 60 högskolepoäng och därefter

pedagogik med didaktisk inriktning 60 högskolepoäng och har lett fram till en högskoleexamen. Programmet är vilande 2015-16 för att ge tid till utveckling och förändring med sikte på att återkomma med ett nytt teaterpedagogprogram läsåret 2016. Under kommande läsår ges det gamla programmets första år – teateråret med kurserna Teater-drama I och Teater-drama II. Detta är två stora kurser på helfart som innehåller flera delkurser. Det betyder alltså ingen nerskärning i teaterverksamheten. Teater-Drama III (30 hp) går på halvfart över hela läsåret och bygger på till 90 hp teater/drama med 15 hp självständigt arbete.

Korta fristående kurser i Teater-drama (7,5 hp), som också finns med kommande läsår, riktar sig till många olika studenter, både de som läser andra utbildningar på universitetet och till andra intresserade. För de flesta av de korta fristående kurserna krävs endast grundläggande behörighet, men för Teater-drama I krävs godkänt färdighetsprov som särskild behörighet. Många teaterpedagoger arbetar i kulturskola och folkbildning. En del har gått vidare till lärarutbildning – och de som har Teater-Drama III med 90 hp teater kan få med teater i sin lärarlegitimation. Några har fortsatt till konstnärlig utbildning, t.ex. teaterhögskola. Några har valt att kombinera Teaterpedagogprogrammet med musikhögreutbildning på Musikhögskolan i Örebro.

Teaterlinjen på Marieborgs folkhögskola hör till landets äldsta och mest etablerade. Den startade 1964. Den har haft många skepnader och inriktningar genom åren. 1995 startade en 1-årig Teaterledarutbildning med förkunskapskrav på genomgången teaterlinje eller motsvarande alternativt mångårig erfarenhet inom amatörteater. Det blev snabbt tydligt att ett år är alltför kort tid för teaterpedagogiskt arbetsområde. 2001 startade två-årig Teaterpedagogutbildning med intagning av 10 studerande varje år. Det finns tre heltidsarbetande lärare för de tre klasserna och resurser för gästlärare. Teaterpedagogutbildningen vilar på två ben. Det ena benet är teaterhantverket (dramaturgi, analys, scenografi, regimetodik m.m.), det andra handlar om ledarskap, gruppdynamik, drama- och teaterpedagogik. Grundläggande är 'ett empatiskt förhållningssätt', där process och produkt går hand i hand. Arbetet är processororienterat och klassöverskridande, så att pedagogtvåor regisserar teaterlinjens slutproduktioner. Dessa redovisas vid en scenkonstfestival i Norrköping. Teori och praktik varvas hela tiden. Folkhögskolans internationella engagemang riktas mot Tanzania och Sydafrika. En utlandspraktik på tre veckor ingår under pedagogutbildningens andra år.

Det finns ett stort arbetsfält där drama- och teaterpedagoger möts. T.ex. i kulturskolor och teatrar som vill ha pedagoger för pedagogiskt för- och efterarbete. Efterfrågan är också stor på fritidsgårdar och fritidshem och på regissörer för olika amatörteaterföreningar.

Sundsgårdens folkhögskola har en ettårig teaterpedagogisk påbyggnad på teaterlinjen. Nya två-åriga eftergymnasiala yrkesutbildningar planeras till Hällefors folkhögskola – Teaterpedagogutbildning med inriktning mot community teater – och Dramapedagogutbildning till Blekinge folkhögskola 2016.

I den akademiska världen råder backlash för drama men på gräsrotsnivå frodas lajv-rörelsen, forumspel och forumteater i skolor och personalutbildningar och på museer ökar de dramatiska inslagen runt om i landet med tidsresor på Jamtli i Östersund och på Skansen i Stockholm, på Järnvägsmuséet i Gävle och på många andra museer. Trycket underifrån borde på sikt ge utdelning i de högre sfärerna.

Anita Grünbaum och Kent Hägglund

Uppgiftslämnare och nyckelpersoner:

Ylwa Andersson, universitetsadjunkt i dramadidaktik, Högskolan för scen och musik, Göteborgs universitet. E-post: ylwa.andersson@hsm.gu.se

Anneli Einarsson, MA pedagogik, doktorand Pedagogik, Malmö högskola. E-post: anneli.einarsson@mah.se

Tone Forsund, dramapedagog RAD, universitetsadjunkt vid Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet. E-post: tone.forsund@av.gu.se

Gunilla Friberg Carstensen, dramapedagog RAD, huvudlärare på Dramapedagogutbildningen, Västerbergs folkhögskola, Storvik. E-post: gunilla.carstensen.vasterberg@folkbildning.net

Charlotte Gottfries, dramapedagog RAD, adjunkt i drama vid Uppsala universitet. E-post: charlotte.gottfries@edu.uu.se

Eva Hallgren, dramapedagog RAD, doktorand, Högskolan i Gävle, E-post: eva.hallgren@hig.se

Lotta Holmgren Lind, dramapedagog RAD, adjunkt vid förskolläraryrket, Linköpings universitet. E-post: lotta.holmgren.lind@liu.se

Kent Hägglund, dramapedagog RAD, f.d. lektor vid Stockholms universitet. Tel: 08-911459.

Margret Lepp, dramapedagog RAD, professor i vårdvetenskap med inriktning mot vårdpedagogik, Institutionen för vårdvetenskap och hälsa, Sahlgrenska akademien, Göteborgs universitet. E-post: margret.lepp@gu.se

Marie Mattsson, dramapedagog RAD, huvudlärare på Teaterpedagogutbildningen, Marieborgs folkhögskola, Norrköping. E-post: marie.mattsson@folkbildning.net

Gabrielle Melander, dramapedagog RAD, huvudlärare på Dramapedagogutbildningen, Västerbergs folkhögskola, Storvik. E-post: gabrielle.melander@icloud.com

Jens Remfeldt, programansvarig Teaterpedagogprogrammet, Musikhögskolan, Örebro Universitet. Tel: 073-461 87 84. E-post: jens.remfeldt@oru.se

Mia-Marie Sternudd-Groth, dramapedagog RAD, lektor vid Karlstads universitet. E-post: mia-marie.sternudd-groth@kau.se

Eva Österlind, Dramapedagog RAD, professor i *drama med dramadidaktik vid CeHum*, Stockholms universitet, E-post: eva.osterlind@cehum.su

Andra nyckelpersoner:

Ylva Andersson, dramapedagog RAD, specialpedagog, föreläsare och projektledare IPA. E-post: ylva.andersson@varmdo.se

Eva Borseman, adjunkt Stockholms universitet, kursledare i Dynamisk pedagogik. E-post: eva.borseman@gmail.com

Kerstin Bragby, adjunkt Högskolan i Gävle, doktorand vid Chester university. E-post: kby@hig.se

Katrin Byréus, dramapedagog RAD, utbildare, handledare, författare m.m. E-post: katrin.byreus@bredband.net

Eva Darell, utvecklingsledare internationella samarbeten, Kulturskolan Stockholm. E-post: eva.darell@stockholm.se

Agneta Josephson, dramapedagog RAD, forumteatergruppen Breyta, utbildare. E-post: agneta.josephson@gmail.com, a.josephson@telia.com

Balli Lelinge, högskoleadjunkt Malmö Högskola. E-post: balli.lelinge@mah.se

Peter Lindskog, högskoleadjunkt Linnéuniversitetet. E-post: peter.lindskog@lnu.se

Lotta Lundgren, verksamhetsledare i Drömmarnas Hus. E-post: lotta@drommarnashus.se

Ylva Möller, sekreterare i FTS. E-post: danstorpl@hotmail.com

Maria Ottosson, dramapedagog RAD, redaktionsmedlem DramaForum. E-post: maria.dramapedagog@live.se

Viveka Rasmusson, fil.dr. författare. E-post: viveka.rasmusson@kungsg.se

Jeanette Roos, högskoleadjunkt vid Södertörns högskola. E-post: jeanette.roos@sh.se

Birgitta Silfver, lektor i dramapedagogik vid Högskolan i Gävle. E-post: birgitta.silfver@hig.se

Yrkesorganisationer:

RAD Riksorganisationen Auktoriserade Dramapedagoger. Ideell intresseorganisation för yrkeskåren med en styrelse på sju personer. Utfärdar auktorisation på grundval av utbildning och erfarenhet enligt fyra kriteriegrunder. Ger ut tidskriften DramaForum (se nedan). Anordnar seminarier och kurser. Regionalt går medlemmar samman i nätverk s.k. RAD-celler. RAD har 395 medlemmar. www.rad.se Kontaktpersoner: Malin Byman, malinbyman@gmail.com och Cecilia Saxe, cecilia.saxe@gmail.com

Läraryrkesförbundet facklig organisation som förhandlar för dramapedagoger, dramalärare och teaterpedagoger verksamma inom skolan. Ämnesrådet för drama/teater och dans i skolan är nedlagt. www.lararforbundet.se Kontaktperson: Kerstin Wendt Larsson, 031-411534.

Teaterförbundet –avdelning för pedagoger i drama/teater och dans dubbelansluter drama-, teater- och danspedagoger Följer kulturpolitiska frågor och förhandlar för medlemmar

anställda inom teaterområdet. www.teaterforbundet.se Kontaktperson: Claes-Wilhelm Engström, 070-785 44 72, claes-wilhelm.engstrom@educ.goteborg.se

Andra organisationer och institutioner:

ATF Arbetarteaterförbundet, www.arbetarteater.nu

ATR Amatörteaterns Riksförbund, www.atr.nu

BaS Barnkulturcentra i Sverige, www.barnkulturcentra.se

Centrum för Barnkulturforskning, Stockholms universitet, www.buv.su.se

Forum för levande historia, Stockholm, www.levandehistoria.se

FTS Forumteaterföreningen i Sverige, www.forumteater.se

SMOK, Sveriges Musik- och Kulturskoleråd, www.smok.se, info: torgny.sandgren@smok.se

Statens Kulturråd, www.kulturradet.se

Nätverk:

Drama i Akademin, som nyligen firade tioårsjubileum, är ett årligen återkommande seminarium för verksamma dramapedagoger, dramaforskare och studenter. Drama i Akademin arrangeras i samarbete med Högskolan i Gävle och Dramapedagogutbildningen på Västerbergs folkhögskola och hålls omväxlande i Storvik och i Gävle.

Dramaforskning i Sverige (DIS) är en årligen återkommande konferens för forskare och doktorander. DIS arrangeras i april 2015 av Margret Lepp m.fl. vid Göteborgs universitet. Eva Österlind är initiativtagare till både Drama i Akademin och DIS.

Sedan några år finns ett **Nationellt nätverk för dramalärare** inom högre utbildning. Möten har ordnats i Stockholm, Göteborg, Malmö och arrangerades 2014 av Jeanette Roos m.fl. på Södertörns högskola. Eva Österlind, nybliven professor i drama med didaktisk inriktning, vid Stockholms universitet håller samman nätverket för forskare och är drivande i frågor gällande dramautveckling i Sverige.

Formell grund:

Kursplan för dramapedagogutbildningen www.regiongavleborg.se/vasterberg/drama

Lpfö 2010 läroplan för förskolan www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/forskola

Lgr 2011 läroplan för grundskola, förskoleklass och fritidshem.

www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning

Lgy 2011 läroplan och ämnesplaner för gymnasieskolan www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning

Skolverket www.skolverket.se

Statens Kulturråd www.kulturradet.se/skapande

Syfte (individ/grupp, ämne/metod):

Det är helt omöjligt att ge ett svar på denna fråga så att det täcker alla typer av dramapedagogisk verksamhet och samtidigt säger något som specificerar drama i Sverige.

I någon mån framkommer förändringar och olikheter i syfte i den historiska översikten. Vi försöker där ge ett helhetsperspektiv på utvecklingen i Sverige och vilka influenser som har varit viktigast, både när det gäller organisatoriska förändringar och metodutveckling. För oss är det uppenbart att betoning av konstnärlig respektive pedagogisk aspekt i första hand styrs av vilken institution man som dramapedagog/dramalärare verkar inom och vilken åldersgrupp man arbetar med.

I Sverige har vi de senaste 25 åren i mindre grad påverkats av tyngdpunktsförskjutningar bland de officiella företrädarna än i många andra länder. Mia-Marie Sternudds avhandling med fyra perspektiv på drama ger ett analysverktyg som motverkar ensidighet. Det gör det

lättare att visa på mångfalden av infallsvinklar och syften beroende på institution och målgrupp.

Alltsedan Sternudds avhandling kom 2000 har ett underliggande demokratiutvecklande syfte varit tydligt. Dramapedagogik som en bildningsväg är också närliggande för alla med yrkesutbildning inom folkhögskolan. Därmed inte sagt att drama används instrumentellt för att främja demokrati eller bildning. Det blir snarast bieffekter av ett målmedvetet arbete med drama som ämne och/eller metod i undersökningen av ett visst utsnitt ur verkligheten.

För yngre åldrar kan man möjligen sammanfatta syftet - att med hjälp av drama och lek utveckla fantasi och kreativitet som en väg till lust, glädje och förståelse av omvärlden.

Fokus i Sverige är mer sällan talangutveckling. Utveckling av begåvning ses snarast som en effekt av en öppen grupprocess utan individuell värdering, där man undersöker vad man tillsammans kan uttrycka i dramatisk form och vad man kan förstå genom att vara i roll och reflektera kring det. Dock finns teatergymnasier och förberedande skådespelarutbildningar, där talangutveckling öppet eller dolt är ett syfte.

Nedskärning av fristående kurser i drama och teater samt beslut om att ledarskap, gruppdynamik och konflikthantering ska ingå i lärarutbildningen bidrar till att dramalärare på universitet och högskolor får nya uppgifter. Syftet blir lärande om särskilda teoretiska ämnesområden med drama som metod. Livskunskapsämnet blir på liknande sätt en möjlighet för dramapedagoger att finna en ny ram för att kunna arbeta med drama inom skolan. I begränsad omfattning används dramapedagogik med syfte integration och att motverka främlingsfientlighet och fördomar.

Sedan 1970-talet finns en skepsis i yrkeskåren mot att hamna i terapifacket. Ett vanligt synsätt är att dramapedagogik inte syftar till terapi men kan ha terapeutiska effekter. Efterhand som fler dramapedagoger utbildas i psykodrama och sociodrama, ökar medvetenheten om att samarbete över gränserna kan berika. Playbackteater (Fox & Salas) och Boals Rainbow of Desire är andra metoder i gränsområdet mellan pedagogik och terapi som har fått en viss spridning i Sverige sedan 1990-talet. Kvalificerad utbildning av ledare är av största vikt i metoder där verksamheten också riktar sig till en publik.

Satsningsområden (några exempel):

- Inom dramalärarnätverket (se ovan) arbetar på initiativ av Jeanette Roos och Eva Österlind en grupp med att utveckla läroplan och kursplaner för drama i skolan med inspiration från det arbete som i Australien har lett till drama som ett av fem obligatoriska konstämnen i skolan, och en annan grupp med att stärka dramaämnet och kursutbudet inom den högre utbildningen.
- Parallellt har Lärarförbundets ämnesråd (som är under avveckling) för dans, drama och teater med Kerstin Wendt Larsson som ordförande motionerat till kongressen om att Lärarförbundet ska verka för att dans och teater/drama blir obligatoriska ämnen i grundskolan. Tills vidare har Lärarförbundet valt att inte prioritera frågan.
- Kulturcentrum för barn och unga i Umeå har deltagit i DICE-projektet. Det har lett vidare till fördjupad forskning om hur drama i samarbete med lärare kan utvecklas på en grundskola F-6 i Umeå. Projektet har haft en trio i ledningen – Helge von Bahr, Eva Österlind och Anneli Einarsson. Dessa tre svarar för den rapport *Att utveckla skolan med drama* som gavs ut dec. 2014. Se www.umea.se/kulturcentrum
- Dramakällan är ett pågående utvecklingsprojekt i Göteborg, som drivs av Sensus med medel från Allmänna Arvsfonden. Det syftar till att samla erfarenheter av drama med

funktionshindrade, också genom att funktionshindrade själva medverkar, och utveckla ett metodmaterial. Projektledare: Anna Olofsson. Se www.dramakallan.wordpress.com och på Facebook.

Särskilda problem/problemfält:

- Brist på samlad forskningsmiljö och dramapedagogiskt center. Avsaknad av regionala dramakonsulenter för utveckling av drama i skolan.
- Nedrustning i skolan – estetisk orientering som obligatoriskt ämne på gymnasiet borttaget, minskat antal sökande till estetiska programmet teater på gymnasiet, svårigheter med lärarlegitimation för pedagoger i estetiska ämnen.
- Nedrustning i lärarutbildningarna över hela landet, akademisering som minimerar utrymmet för konkret erfarenhetsbaserad dramaundervisning, låg status och lågt meritvärde för estetiska ämnen.
- Dramapedagogik faller mellan de administrativa ramarna, d.v.s. mellan utbildnings- och kulturdepartementena. Kulturrådet har hittills inte visat intresse av att främja dramapedagogik.
- Ny statlig budgetordning för kulturområdet med ökade resurser till regioner – ingen samlad kulturpedagogisk syn.

Kommunikationskanaler:

DramaForum – tidskrift för drama+pedagogik+teater – informerar om vad som pågår samt beskriver och analyserar dramafältet i två dubbelnummer per år. DramaForum dokumenterar, sprider idéer, väcker debatt och informerar om forskning och utvecklingsprojekt. www.kulturtidskrifter.se/dramaforum

UTTRYCK – Lärande Estetik Kommunikation. Lärarförbundets tidning om estetiska ämnen i skolan. www.lararnasnyheter.se/uttryck

Kultursmockan är Sveriges Musik- och Kulturskoleråds tidning. <http://arkiv.smok.se/publikationer/kultursmockan>

Shakespeare – Shakespearesällskapets tidskrift med många infallsvinklar till Shakespeare i vår tid, speglad i teateruppsättningar, filmer och teaterpedagogiskt arbete i fyra nummer per år. E:post: info@shakespearesallskapet.se

RAD:s hemsida, www.dramapedagogen.se

Drama-portalen, www.dramaportalen.se, finns även på Facebook. Informations- och diskussionsforum för yrkesverksamma inom drama/teater-området.

Andra svenska tidskrifter av intresse för yrkeskåren: Teaterforum (ATR:s tidning om amatörteater), Teatertidningen (speglar professionell teater och publicerar en nyskriven pjäs per nummer), Danstidningen (professionell dans i Sverige och internationellt, innehåller också artiklar om danspedagogik.)

Daglig praxis – några exempel:

–Borgström, B-M. (2003). *Tidsresan*. Lek och fantasi som pedagogisk metod. (Jamtli's friluftsmuseum i Östersund.) Stockholm: Nordiska museets förlag.

–Bragby, K. (2011). *Exemplet Bridget – community teater, dramapedagogik och entreprenöriell verkstad*. Beskrivning av ett multidisciplinärt experiment som vecklar ut

en innovativ arbetsprocess för ett hållbart förändringsarbete. Projekt KKN Region Gävleborg.

–Björkman, L. & Sandegård, F. *Scenus*. En introduktion till normkritisk gestaltning. Ett metodmaterial framtaget utifrån ATRs Scenusprojekt 2010-2011.

Edemo, G. & Engvoll, I. (red.). (2009) *Att gestalta kön*. Berättelser om scenkonst, makt och medvetna val. Teaterhögskolan i Stockholm.

–Ekebergh, M., Dahlberg, K. & Lepp, M. (2004) Reflekterande handledning med dramapedagogik – en metod för integrering av vårdvetenskap i teori med vård303 praxis. Institutionen för vårdvetenskap, Institutionen för vårdvetenskap.

–IPA. *Barn som inte leker*. Dokumentation 1 (27-27 nov.2012) och II.(21-22 okt.2013). Karlstad: IPA.Barns rätt till lek. Samlar forskare i ett projekt om hur vuxna kan stötta barn som inte leker. www.ipa-sweden.org

–Jägstrand, M. (2010). *NYA förhållningssätt för barn som vuxit upp med våld och hot i familjen*. En handbok i dramapedagogik. Stockholm: Carpevi Media.

–Lelinge, B. & Alwall, J. (2014). *Stora teaterkursen: effekter och möjligheter*. Ett följeforskningsprojekt om teaterpedagogiskt arbete i skolan. (Skapande skola-projekt på Stora Teatern.) Malmö högskola.

–Neumann, M. & Olofsson, A. *Jag är modigare nu* – en kreativ handbok i drama. Göteborg: Studieförbundet. (Resultatet av ett metodutvecklingsprojekt bland ungdomar).

–Zetterqvist Nelson, K. & Kvist Lindholm, S. (2012). *Säg STOPP! – ett antimobbningssprojekt från Kulturskolan i Katrineholm*. Forumteater och dramapedagogik när elever i år fyra utarbetar strategier mot mobbing (2009-2011). En utvärderingsrapport. Tema Barn. Linköpings universitet.

Källor:

Avhandlingar

Ahlstrand, Pernilla (2014). *Att kunna lyssna med kroppen*. En studie av gestaltande förmåga inom gymnasieskolans estetiska program, inriktning teater. Stockholms universitet.

Chaib, Christina (1996). *Ungdomsteater och personlig utveckling: en pedagogisk analys av ungdomars teaterskapande*. Lunds universitet.

Gralvik, Elisabet (1975). *Psykodrama. Träning i social interaktion med särskoleelever*. Stockholm: Psykologiförlaget.

Hägglund, Kent (2001) *Ester Boman, Tyringe helpension och teatern: drama på en reformpedagogisk flickskola 1909-1936*. Stockholm: HLS förlag. Studies in Educational Sciences 47.

Lepp, Margret (1998) *Pedagogiskt drama med fokus på personlig utveckling och yrkesmässig växt*. En studie inom sjuksköterske och vårdlärarutbildningen. (Avh.) Stockholm: Almqvist and Wicksell International.

Lindqvist, Gunilla (1995) *The Aesthetics of Play. A Didactic Study of Play and Cultures in Preschools*. (Avh.) Stockholm: Almqvist and Wicksell International.

Lindvåg, Anita (1988). *Elsa Olenius och Vår Teater*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Pusztai, Istvan (2000). *Stanislavskij-variationer: skådespelarövningar som didaktiska instrument i pedagogiskt drama*. Stockholms Universitet.

Rasmusson, Viveka (2000). *DRAMA – konst eller pedagogik?* Kampen om ämnet speglad i den nordiska tidskriften Drama 1965-1995. Lunds universitet.

Silfver, Birgitta (2011). *Karneval i klassrum – Kunskap på hjul*. En studie av elevers möten med clown analyserade med narrativ metod och poetisk etnografi. Åbo Akademis förlag.

Sternudd, Mia-Marie F. (2000). *Dramapedagogik som demokratisk fostran?* Fyra dramapedagogiska perspektiv – dramapedagogik i fyra läroplaner. Uppsala Studies in Education 88.

Wiechel, Lennart (1976) *Roller och rollspel: Översikt jämte explorativa undersökningar*. Lund: CWK Gleerup.

Licentiatavhandlingar

Erberth, Bodil (1993). *Hela da'n ett pedagogiskt drama – pedagogiskt drama i lärarutbildningen*. Pedagogisk-psykologiska problem nr 584. Malmö högskola.

Fredriksson, Kristina (2013) *Drama som pedagogisk möjlighet*. En intervjustudie med lärare i grundskolan. Linköpings universitet.

Holmgren Lind, Lotta (2007). *Pedagogiskt drama i skärningspunkten mellan teaterkonst och estetisk praktik*. Linköpings universitet.

Jacquet, Eva (2011). *Att ta avstamp i gestaltande*. Pedagogiskt drama som resurs för skrivande. Stockholm:

Olsson, Eva-Kristina (2006). Att vara någon annan. Teater som estetisk läroprocess i tre 6-9-klasser. Växjö: Linnéuniversitetet.

Törnqvist, Els-Marie (2000) *Skapande föreställning. Elevers uppfattningar om arbetet i ett musikalprojekt*. Musikhögskolan i Malmö. Lunds universitet.

Öfverström, Christel (2006). *Upplevelse, inlevelse och reflektion – drama som aktiv metod i lärandet*. Linköpings universitet.

D- och masteruppsatser – några exempel

Balic, Sofia (2012). *Leka med erfarenheter*: En studie av dramaledares hantverkskunnande. D-uppsats. Stockholms universitet.

Borseman, Eva (2007). *Dynamisk pedagogik: dess tillkomst och teoribildning tecknad utifrån Dan Lipschütz livsberättelse*. D-uppsats. Stockholms universitet.

Einarsson, Anneli (2011) *Drama i marginalen*. Master. Malmö högskola.

Johansson, Anna Larsdotter (2008). "När vi är fler blir det mer roligt" En intervjustudie rörande motiv att delta i drama på sin fritid för fem barn och unga med autismspektrumstörningar. D-uppsats. Stockholms universitet.

Josephson, Agneta (2013). *I glipen mellan en frusen vattendroppe och ett äpples gestalt*. Essä om yrkestillvaro som joker och forumspelspedagog. Master. Universitet Nordland.

Long, Marie-Chantal (2013). *Det bästa att jag har lärt mig många ord*: En fältstudie om tillämpningen av dramapedagogik när unga andraspråkstalare läser Selma Lagerlöfs *Bortbytingen*. D-uppsats. Mälardalens högskola.

Offesson, Jimmy (2013). *Design i fysisk gestaltning*. En multimodal undersökning av en process i pedagogiskt drama. Master. Malmö högskola.

Remfeldt, Jens (2013). *Teaterpedagogik på gymnasieskolans estetiska program*: Sju teaterlärare samtalar om sin undervisning. D-uppsats. Stockholms universitet.

Szatek, Elsa (2013). *Estetiska processer i projektform*: En studie om dramapedagogikens möte med Skapande skola. Master. Stockholms universitet.

C- uppsatser – några exempel

Andrén, Maria (2010). *Från ingen idé till färdig föreställning*: Ett fokussamtal om den skapande processen. Högskolan i Gävle.

Backeus Åsa (2013). *Att landa på månen och i skolan*. Högskolan i Gävle.

Bengtsson, Eva (2014). *Drama och vägledning – metoder som speglar livet*. Stockholms universitet.

Callmer, Elin (2014). "Driva och stanna": Fokusgruppsamtal med dramapedagoger om att kombinera ett dramapedagogiskt ledarskap med ett regissörskap. Högskolan i Gävle.

Dalkvist, Moa (2011). *Drama för läsförståelse*. Lärande samspel och ursprunglig kommunikation. Malmö högskola.

Fopp, Daniel (2013). *Regi med barn och unga*: En studie av hur personregi används i barn- och ungdomsteaterverksamhet. Stockholms universitet.

Gullbing, Patrik (2013). *Hur introducerar man drama för vuxna som inte vill?*: Fokussamtal med dramapedagoger. Högskolan i Gävle.

Grip, Kerstin (2013). *Rikare matematik med drama*: En hermeneutisk fenomenologisk studie om drama som matematikdidaktiskt verktyg. Högskolan i Gävle.

Momqvist, Jenny (2008). *Muminmamman är dramapedagog!*: – att definiera ett dramapedagogiskt förhållningssätt. Högskolan i Gävle.

Ottosson, Maria (2012). *Jag spelade lite som jag kände mig på riktigt – En metarefleksion kring dramapedagogik*. Högskolan i Gävle.

Thorsén Mogensen, Åsa & Wendel, Eva (2013) *Kan vi leka en saga nu?* Malmö högskola.

Forskningsrapporter/artiklar/paper – några exempel

Aulin-Gråhamn, L. & Thavenius, J. (2003). *Kultur och estetik i skolan: slutredovisning av Kultur och skola-uppdraget 2000-2003*. Lärarutbildningen, Malmö högskola.

DRACON International (2005). *Bridging the Fields of Drama and Conflict Management*. Empowering students through schoolbased programmes. Swedish chapter (6): *Teenagers as third-party mediators*. School of Teacher Education. Malmö University.

- Grünbaum, A. (2003). *Den levande dialogen – dramapedagogik och folkbildning*. Paper presenterat vid DramaBoreale 1-3 aug. Stockholm.
- Hägglund, K. (2002). *Vår Teater – de första 60 åren*. Stockholm: Kulturskolan Stockholm.
- Josephson, A. (2010). På väg mot normkritiskt arbete med forumteater, forumspel och värderingsövningar. Kap. 7 i Bromseth, J. & Darj, F. (red). *Normkritisk pedagogik*. Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet.
- Ekebergh, M., Dahlberg, K. & Lepp, M. (2004) *Reflekerande handledning med dramapedagogik – en metod för integrering av vårdvetenskap i teori med vård303 praxis*. Institutionen för vårdvetenskap, Institutionen för vårdvetenskap.
- Österlind, E. (1999). *Nationellt centrum för dramapedagogik i Gävleborg*. Länsstyrelsen i Gävleborg.
- Österlind, E. (2008). Drama Research in Sweden – searching for a field. *NJ Drama Australia Journal*, [sept 2008], 95-109.
- Österlind, E. (2008). Acting out of habits – can Theatre of the Oppressed promote change? Boal's theatre methods in relation to Bourdieu's concept of habitus. *Research in Drama Education* 13, no. 1, 71–82.
- Österlind, E. (2009). Dramaforskning i Sverige – två steg framåt och ett bakåt. *DRAMA – nordisk dramapedagogisk tidskrift* (3), 16-23.
- Österlind, E. (2011). Svensk dramaforskning – droppen urholkar stenen. *DramaForum* nr 4 s.18-20.
- Österlind, E. (2011). Forum Play – A Swedish mixture for consciousness and change. I S. Schonmann (Ed.): *Key Concepts in Theatre/Drama Education*. Rotterdam: SENSE Publishers.
- Österlind, E. (2013). Drama(tik) i undervisning för hållbar utveckling. In Thorkelsdóttir, R. B. & Ragnardóttir, Á. H. (Eds.) *Earth – Air – Water – Fire*. Reykjavik: FLISS and University of Iceland.
- Österlind, E. (2013). Same, same or different? Students' experiences of Art and Design, Music and Theatre in Swedish Upper Secondary School. Paper presented at International Drama in Education Association's world congress, IDEA, July 8-13, Paris, Frankrike.

Läroböcker i drama/teater

- Backéus, M. (1972). *Narrenövningar för teatrar och andra skapande kollektiv*. Hedemora: Gidlunds.
- Backéus, M. (2009). *När Erik bär förklä är han Anders*. Göteborg: Daidalos.
- Bolton, G. (2008). *Drama för lärande och insikt*. Om dramapedagogik i teori och praktik. Texter i urval av Anita Grünbaum. Göteborg: Daidalos.
- Byréus, K. (2010). *Du har huvudrollen i ditt liv*. Stockholm: Liber utbildning.
- Byréus, K. (2012). *Kreativa metoder för grupputveckling och handledning*. Stockholm: Liber.
- Grünbaum, A. (2009). *Lika och unika*. Dramapedagogik om minoriteter. Göteborg: Daidalos.
- Grünbaum, A. & Lepp M. (2005). *DRACON i skolan*. Drama, konflikthantering och medling. Lund: Studentlitteratur.
- Hägglund, K. (1989). *Lekteorier*. Stockholm: Esselte.
- Hägglund, K. (1988). *Spela teater*. Stockholm: Bonniers.
- Hägglund, K. & Fredin, K. (2011). *Dramabok*. Stockholm: Liber.
- Johannesson, G. & Persson, F. (1978). *Mötas i grupp*.
- Lindqvist, G. (1996). *Lekens möjligheter*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindvåg, A. (1995) *Möte med barnteater*. Stockholm: Liber 1995
- Lipschütz, D. (1971). *Dynamisk pedagogik*. Synpunkter på skapande verksamhet samt samspel och samarbete i grupp. Stockholm ALMA-serien 35, Wahlström & Widstrand.
- Lipschütz, D. (1976). *Samspel i grupp*. Kordainstitutets övningar i skapande verksamhet och dynamisk pedagogik. Stockholm: ALMA-serien 72, Wahlström & Widstrand.
- Magnér, B. (1972). *Improvisera och diskutera*. Stockholm: Esselte Studium.
- Magnér, B. (1987). *Hur vet du det? Socioanalys i praktiken* Stockholm: Esselte Studium.
- Möller Nicolaisen, S. m.fl.(1978). *Experiment med upplevelsens pedagogik*. Fagersta: ATR:s förlag.
- Nilsson, B. & Waldemarson, A-K. (1988). *Rollspel i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Pålsson, B. & Vestin, M. (1972). *TEATER Skapande dramatik*. Stockholm: Brevskolan.
- Rasmusson, V. & Erberth, B. (2008): *Undervisa i pedagogiskt drama*. Lund: Studentlitteratur
- Roos Sjöberg, J. (2000). *I gränslandet mellan scen och publik. Nycklar till teater - med drama som metod*. Falun: Dalateatern.
- Schüldt, K. (1994). *På barnens uppdrag*. Stockholm: Rädda barnen.
- Wagner B.J (1993). *Drama i undervisningen*. Göteborg: Daidalos
- Vestin, M. (2000, 2006). *Regi: kreativitet och arbetsledarskap*. Stockholm: Carlsson.
- Wiechel, L. (1983). *Pedagogiskt drama. En väg till social kunskapsbildning*. Lund: Natur och Kultur.
- Öhrn, B. (1978). *Drama i växande cirklar*. Stockholm: Liber.

Öhrn-Baruch, B. (1986). *Mera DRAMA i förskolan*. Stockholm: Liber.
Österlind, E. (red) (2011). *Drama-ledarskap som spelar roll*. Lund: Studentlitteratur.

Några länkar:

Alla uppsatser på C-nivå läggs i en databas som heter Diva. Om man har rätt till inloggning via högskola eller universitet, söker man på www.diva.se. Men man kan finna fram till avhandlingar och C-D-uppsatser i dramapedagogik via <http://www.swepub.kb.se> om man skriver dramapedagogik i 'avancerad sökning'. Man kan också nå C-uppsatser via <http://www.uppsatser.se/om/dramapedagogik>

Vad är särskilt relevant för (ditt/ert arbete med) DRAMA i DITT land just nu/i den närmaste framtiden?

- Återetablera fortbildningskurser i drama på universitet och högskolor
- Säkra och sprida yrkesutbildning av dramapedagoger vid folkhögskolor och forskningsvägar för dramapedagoger
- Återetablera indragna c-, d- och masterkurser i drama
- Arbeta för att drama ska bli ett obligatoriskt ämne i skolan
- Arbeta för en samlad forskningsmiljö med professur i drama
- Arbeta för att det inrättas ett Institut för Drama i skolan parallellt till det existerande Institutet Dans i skolan
- Arbeta för att varje region inrättar dramakonsulenttjänster med övergripande ansvar för att utveckla drama i skolor och kulturskolor
- Utveckla dramametoder för att motverka främlingsfientlighet och främja mångfald

Eventuella illustrationer till en publikation:

(logotyper, arbetssituationer, spel, möten, porträtt och mycket annat att illustrera med)

Bifogas separat.